

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ТУЙЧИЕВА ОЙДИН САЙФУЛЛАЕВНА

**XV-XX АСР АДАБИЁТИДА АЁЛЛАРГА БАҒИШЛАНГАН
ТАЗКИРАЛАР: АНЪАНАВИЙЛИК ВА НОВАТОРЛИК
(ЎЗБЕК ВА ФОРС ТИЛЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА)**

**10.00.06. – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on Philological
Sciences**

**Оглавление автореферата доктора философии (PhD) по филологическим
наукам**

Туйчиева Ойдин Сайфуллаевна

XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкиралар: анъанавийлик ва новаторлик (ўзбек ва форс тилларидаги материаллар асосида) 3-23

Tuychieva Oydin Sayfullaevna

The tadjirats dedicated to women in the literature of the XV – XX centuries: tradition and innovatiion (based on materials in uzbek and persian) 24-41

Туйчиева Ойдин Сайфуллаевна

Тазкира, посвященные женщинам, в литературе XV-XX веков: традиционность и новаторство (на основе узбекских и персидских материалов) 42-45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works 46-47

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ТУЙЧИЕВА ОЙДИН САЙФУЛЛАЕВНА

**XV-XX АСР АДАБИЁТИДА АЁЛЛАРГА БАҒИШЛАНГАН
ТАЗКИРАЛАР: АНЪАНАВИЙЛИК ВА НОВАТОРЛИК
(ЎЗБЕК ВА ФОРС ТИЛЛАРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА)**

**10.00.06. – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В.2020.1.PhD/Fil 1169 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.navoiy-uni.uz) ва “ZiyoNet” Ахборот таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сотиболдиева Сарвиноз Рузиевна

филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Жумакул Ҳамроев

филология фанлари доктори, профессор

Аҳмадкул Қуронбеков

филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

ЎЗР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори
институтини

Диссертация ҳимояси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгашнинг 2021 йил “19” май соат 10:00 даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz).

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (829 рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103.Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Диссертация автореферати 2021 йил “24” апрел кунини тарқатилди.
(2021 йил «24» апрел даги 1 рақамли реестр баённомаси).

Ш.С.Сирожиддинов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор

Қ.У.Пардаев

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.д., доцент

С.Х. Мухамедова

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси, филол.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон цивилизациясида аёлларнинг тутган ўрнини тадқиқ қилиш XXI аср дастлабки ўн йилликларига келиб янада долзарб аҳамият касб этди. Жамиятда аёлларнинг мавқеи, ҳуқуқи, гендер масалалари давлат сиёсати даражасига кўтарилган бир даврда тарихда яшаб ижод қилган истеъдодли аёлларнинг фаолияти акс этган кўлэзма манбаларни атрофлича тадқиқ этиш, улардаги адабий асарларни адабиётшунослик илмига киритиш жараёни изчил давом этмоқда.

Дунё шарқшунослигида туркий ва форсий тилларда ёзилган тазкираларни атрофлича ўрганиш соҳанинг устувор йўналишларидан бўлиб, ҳар доим муҳим ҳисобланган. Хусусан, туркий ва форсий тиллардаги тазкиранависликнинг генезиси, тараққиёт босқичлари, улардаги анъанавийлик ва новаторлик масалалари, аёлларга бағишланган туркий ва форсий тазкираларнинг монографик тавсифи, уларда номлари зикр этилган аёл ижодкорларнинг фаолиятини ўрганиш, асарларини филологик нуқтаи назардан таҳлил қилиш мумтоз адабий меросни сақлаб қолишнинг асосий омилларидан саналади. Айниқса, турли мамлакатларнинг кўлэзма фондларида сақланиб келаётган аёлларга бағишланган тазкираларни қиёсий тадқиқ этиш муайян даврдаги ижтимоий-маданий шароит, адабий жараёнлар, уларда аёл ижодкорларнинг ўрни, давр аёлларининг яшаш тарзи хусусида қимматли маълумотларни тақдим этиши билан аҳамиятлидир.

Ўзбекистонда Марказий Осиё ҳудудидан етишиб чиққан аллома ва мутафаккирларнинг илм-фан соҳалари ва ислом таълимоти бўйича яратган асарлари тадқиқини кенгайтириш ва чуқурлаштириш ҳамда уларни асл матн ва илмий изоҳли таржима шаклида нашр этиб, таълим-тарбия жараёнига жорий этиш, илмий муомалага киритиш шарқшунослик олдида турган долзарб вазифалардан бўлиб келмоқда. “Ўзбекистонда асрлар давомида Марказий Осиё бўйича энг бой кўлэзма мерос жамланган бўлиб, унинг салмоқли қисми Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланади. Ҳар бири улкан маънавий обида, маданият дурдонаси бўлган бу кўлэзмалар фонди жаҳон миқёсида беқиёс аҳамиятга эга бўлган бебаҳо хазинадир”¹. Мазкур институт фондида №3478 инвентар рақам остида сақланадиган Муҳаммад бин Рафиъ ул Кутуб Шерозийнинг “Тазкират ул-хавотин” (تذکره الخواتین) асари кўлэзмаси, Лутф Алибек Озарнинг “Оташкаде” (آتشکده) тазкираси (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида №13391, №3421, №3422, №3423, №3424, №3425, №3426, №3427, №3428, №3429, №9069, №13390, №14465 инвентар рақам остида сақланади) тошбосма нусхаси, Хусайнқулихон Азим Ободийнинг “Наштари ишқ” (نشر عشق) асари (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида №1845

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Қадимги ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2995-сонли қарори // Халқ сўзи, 2017, 25 май.

инвентар рақами остида сақланади) тошбосма нусхаси, Саид Муҳаммад Сиддиқ Баҳодир бин Ҳасан бин Хусайн Бухорийнинг “Шамъи анжуман” (شمع انجمن) тазкираси (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида №3119 инвентар рақами остида сақланади) қўлёзма нусхаси, Саид Али Ҳасанхоннинг “Сўбҳи гулшан” (صبح گلشن) тазкирасининг (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти: №3120 инвентар рақами)тошбосма нусхаси, Муҳаммад Музаффар Хусайннинг “Рўзи равшан” (روز روشن) тазкираси (ЎзР ФА Шарқшунослик институти: №3700 инвентар рақами), Муҳаммад Зехний Афандининг икки жилдли “Машоҳир ун-нисо” (مشاهير النساء) тазкираси (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида №9307 ва №9308 инвентар рақамлари остида сақланади), Ризоуддин бин Фаҳриддиннинг “Машхур хотунлар” (مشهور خاتونلر) тазкираси (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида № 2222, № 3839, № 10272, № 14996, № 16726 инвентар рақамлар остида сақланади), Мулла Муҳаммад Сиддиқ Охунзода Ҳиротийнинг “Тазкират ун-нисо” (تذکره النساء) тазкиралари (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида №2453 инвентар рақами остида сақланади) шу жумласидан бўлиб, уларни қиёсий адабиётшунослик нуктаи назаридан ўрганиш бу борада амалга оширилаётган изланишларни тўлдиришга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”, 2017 йил 16 февралдаги ПФ-4958-сон “Олий ўқув юртидан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида”, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатдаги нуфузини ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сон “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2017 йил 20 июндаги ПҚ-3074-сон “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистонга оид хориждаги маданий бойликларни тадқиқ этиш марказини ташкил этиш тўғрисида», 2020 йил 16 апрелдаги ПҚ-4680-сон «Шарқшунослик соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу илмий тадқиқот иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий

ривожлантириш, инновацион иқтисодий ривожлантириш» устувор йўналиши доирасида амалга оширилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Аёлларга бағишланган асарлар юзасидан ўзбек олимлари томонидан бир қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Хусусан, Тўхтасин Жалоловнинг “Ўзбек шоирлари”, Суйима Ғаниева, Азиз Қаюмов, Пўлатжон Қаюмов, Лутфулла Олимнинг аёлларга аталган мақолалари, Махбуба Қодированинг “XIX аср ўзбек шоирлари ижодида инсон ва халқ тақдири” монографияси, Ж.Жабборов, Т.Ғайзиев ва бошқаларнинг илмий мақолаларини бунга мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Тазкиранавислик хусусида чуқур назарий аҳамиятга эга бўлган тадқиқотлар олиб борган А.К.Боровков, А.Н.Болдырев, И.С.Брагинский, В.В.Бартольд, Е.Э.Бертельс, Ш.Абдуллаева, Н.И.Маллаев, А.Мирзоев, С.Ғаниева, А.О.Ҳайитметов, Б.Валихўжаев, Абдураззоқ Захир, Р.В.Қобулова, Х.И.Исламов, Ш.С.Сирожиддинов, И.Бекчанов, И.Останакулов, А.Ҳабибуллаев, С.Самандарова, М.Шониёзов, Ализода Сайидходжа, Р.Воҳидов, А.Абдуғафуров, О.Шарафиддинов²ларнинг мақолалари ва илмий изланишлари мавжуд. Шунингдек, Эрон адабиётшунос олимлари Аҳмад Гулчин Маъоний, Ализода Сайидхўжа³, Ҳиндистон ва Покистон форс адабиётшунослари Алиризои Нақавий, Сайид Ҳисомиддин Рошидий⁴ ва бошқалар ўзларининг илмий ишларида маълумот келтирганлар.

---

²Боровков А.К. «Маджалис ан-нафаис» Известия АН Союза ССР. Отделение литературы и языка. -Москва, 1947. Том.6. Вып.6. –С.537-538; Болдырев А.Н. Персидские переводы «Маджалис ан-нафаис» Наваи // Учение записки. ЛГУ, 1952. -№128. Востоковедических наук. Вып.3. -С.131-161; Брагинский.И.С. Антология таджикской поэзии. - М., 1951; Бартольд В.В. Мир Али-шер и политическая жизнь // Соч. - Москва: Наука,1964. Т.2. Ч.2. –С.199-249; Бертерльс Е.Э. Джами // Избранные труды: Наваи и Джами. -Москва, 1965. -С.209-279; Абдуллаева Ш. Алишер Навоийнинг хотин-қизлар ҳақидаги гуманистик фикрларига доир. Филол. фан. н-ди дисс-яси. – Тошкент, 1954; Маллаев Н.И. XV аср тазкираларининг тарихий илмий аҳамияти // Ўзбек адабиёти масалалари. Мақолалар тўплами.-Тошкент, 1959. -Б.255-291; Мирзоев А. Биноий. –Сталинобод, 1957. -С.537-538; Ғаниева С. Давр ҳаёти кўзгуси // Навоий А.Мажолис ун-нафоис. –Тошкент: Фан, 1961 -Б.48-161; Навоий насри нафосати.-Т., 2000; Ҳайитметов А. “Мажолис ун-нафоис” ҳақида баъзи мулоҳазалар // Мақолалар тўплами.-Тошкент, 1970.-Б.56-644; Валихўжаев Б.Алишер Навоий ва унинг издошлари талқинида туюқ // Адабий мерос, 1973.-№3.-Б. 151-157; Валихўжаев Б. Ўзбек адабиётшунослиги тарихи. -Т., 1993; Абдурраззоқ, Захир.Текстологическое исследование антологии Афзаля Пирмасти “Афзал-ат тазкир фи зикр аш-шура ва-л-ашъар”. – Ташкент, 1973; Кабулова Р.В. Традиции “Маджалис ун-нафаис” Алишера Наваи тюркоязычной литературе. Дисс. док. филол. наук. -Ташкент,1974;

Исламов Х.И. “Насойим ул-муҳаббат” Алишера Наваи и его научно-критический текст. Дисс. канд. филол. наук. -Ташкент, 1990; Сирожиддинов Ш. XV-XVI асрлар тарихий ва тазкира-эсдалик асарларида А.Навоий ҳаёти ва фаолияти талқини. - Т., 1997; Бекчанов И. Ҳасанхожа Нисорийнинг “Музаққир аҳоб” тазкираси ва XVI аср ўзбек адабиёти Филол. фан. н-ди дисс-яси. - Тошкент, 1993;; Останакулов И. Муҳаммад Сиддик Рушдий «Тазкират ул-авлиё» асарининг шарқ агиографик манбаларини ўрганишдаги аҳамияти. Тарих фан. д-ри дисс-яси. - Т., 2011; Ҳабибуллаев А. Антология "Ал-и Джаз ва -л-и Джаз" Ас-са Алиби как литературный памятник (Исследование, перевод, историко-филологический комментарий). - Т., 1994; Самандарова С. XX аср ўзбек тазкиралари. Филол. фан. н-ди дисс-яси. -.Т., 1996; Шониёзов М. “Мажмуаи шоирон” тазкираси матнини тайёрлаш принциплари ва матний тадқиқи. - Т., 2009; Ализода С. Аҳамияти «Латойифнома» барои омухтани адабиёти асрҳои XV-XVI // Материалы научно теоретической конференции молодых учёных Таджикской ССР. -Душанбе, 1983. -С.6-12. Ализода С. Арзиши адабии «Латойифнома» // Хуросон. -№ 5. – Кобул, 1963. -С.59-66; Воҳидов Р. Алишер Навоийнинг ижод мактаби. – Бухоро, 1994; «Мажолис ун-нафоис»нинг таржималари. -Т.:Фан,1984; Абдуғафуров А. Буюк бешлик сабоқлари.–Тошкент, 1995; Шарафиддинов О. Алишер Навоий. Ҳаёти ва ижоди.-Т.:1948.

³Аҳмад Гулчин Маъоний. Таърихи тазкирҳои форси. Т.2. –Техрон,1350; Ализода Сайидходжа. Фахри Харави и его место в истории персидско-таджикской литературе. Дисс.кан. фил. наук. –Душанбе, 2009.

⁴Алиризои Нақавий. Равзат ус-салотин ва Жавоҳир ул-ажойиб. -Ҳайдаробод 1968; Сайид Ҳисомиддин Рошидий. Фахрии Ҳиравии ва се асари ў // Машҳад, 1350. - №2. -Б.420-507.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Мумтоз адабиётшуносликнинг долзарб масалалари” мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишлаб ёзилган тазкираларнинг адабиёт тарихида тутган ўрни, тазкиралардаги анъанавийлик ва новаторликни ёритиб бериш асосида форсийда ижод қилиб, исмлари тарих зарварақларида қолиб кетган мовароуннаҳрлик аёллар номларини илк бор илмий муомалага киритишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

аёлларга бағишланган тазкираларнинг генезиси ва тараққиётини таснифлаш ва тадқиқ этиш;

аёлларга бағишланган тазкираларнинг композицион қурилишини очиб бериш;

тазкираларда исмлари ва фаолияти қайд этилган аёлларни аниқлаш, номлари такрор келган ижодкор аёллар билан боғлиқ маълумотларни қиёслаш орқали фарқли жиҳатларини ёритиш;

“Жавоҳир ул-ажойиб” ва “Мажолис ун-нафоис” тазкираларида зикр этилган аёллар ижодини тавсифлаш;

“Тазкират ул-хавотин”, “Хайроти Ҳасан”, “Машоҳир ун-нисо фи-л-ислом” тазкираларининг қиёсий-типологик таҳлилини амалга ошириш;

Мога Раҳмонийнинг “Парданешиноне сухангуй” тазкирасидаги ижтимоий-тарихий муҳит ва аёллар ижоди тасвирига эътибор қаратиш;

тазкираларда келтирилган темурий ва бобурий маликалар ҳамда мовароуннаҳрлик аёллар номларини илмий муомалага киритиш.

Тадқиқотнинг объектини Фаҳрий Ҳиравийнинг “Жавоҳир ул-ажойиб” (XVI аср), Амир Шералихон Лудийнинг “Миръот ул-хаёл” (XVII аср), Тақийиддин Муҳаммад бин Муҳаммад Авҳадийнинг “Арафот ул-ошиқин” (XVII аср), Лутф Алибек Озарнинг “Оташкаде” (XVIII аср), Муҳаммад Рофеъ Маликул Куттубнинг “Тазкират ул-хавотин” (XVIII), Хусайнкулихон Азим Ободийнинг “Наштари ишқ” (XIX аср), Муҳаммад Қудратуллоҳ Гупомуйининг “Натойиж ул-афкор” (XIX аср), Саид Муҳаммад Сиддик Баҳодир бин Ҳасан бин Хусайн Бухорийнинг “Шамъи анжуман” (XIX аср), Саид Али Ҳасанхоннинг “Сўбҳи гулшан” (XIX аср), Саид Нур Ҳасанхоннинг “Нигористони сухан” (XIX аср), Муҳаммад Музаффар Хусайннинг “Рўзи равшан” (XIX аср), Абул Қосим Муҳтарам Шервонийнинг “Ахтаре тобон” (XIX аср), Маҳмуд Мирзонинг “Нақле мажлис” (XIX аср), Муҳаммад Зеҳний Афандининг “Машоҳир ун-нисо фи-л-ислом” (XIX аср), Муҳаммад Ҳасанхоннинг “Хайроти Ҳасан” (XIX аср), Ризоуддин бин Фаҳриддиннинг “Машхур хотунлар” (XX аср), Кешоварз Садрнинг “Аз Робия то Парвин” (XX аср), Муҳаммад Ҳасан Ражабийнинг “Машоҳире заноне Ирони ва порси гуй” (XX аср), Мога Раҳмонийнинг “Парданешиноне сухангуй” (XX аср) тазкиралари ташкил этади.

Тадқиқотнинг предмети сифатида аёлларга бағишланган туркий ва форсий тазкиралардаги анъанавийлик ва новаторликни ёритиш белгилаб олинди.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертация мавзусини ёритишда тавсифлаш, таснифлаш, комплекс таҳлил, қиёсий-тарихий ва статистик таҳлил усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

XIX асрда 12 та ва XX асрда яратилган 7 та тазкира илк марта адабиётшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиниб, Руқиябону, Сито ун-нисо, Иффатий, Давлат, Офоқ Бегим Жалойир, Подшоҳ Хотун, Меҳрий, Маҳастий, Кавкаб, Исмаат Бегим, Орзу Самарқандий каби аёлларнинг ижоди илмий муомалага олиб кирилган;

24 та тазкирани қиёсий ўрганиш асосида 200 га яқин аёллар билан боғлиқ маълумотлар 14 та диаграмма ва 11 та жадвал асосида кўрсатилиб, баъзи шоираларнинг исмлари юзасидан йўл қўйилган камчиликлар аниқланган;

Шарқ адабиётида аёлларга бағишланган туркий ва форсий тилдаги тазкираларнинг “Жавоҳир ул-ажойиб”, “Ахтаре тобон”, “Оташкаде” каби шаклланиш босқичлари ва ривожланиш босқичларининг даврий ўзгаришлари мисоллар асосида очиб берилган;

аёлларга бағишланган туркий ва форсий тилдаги тазкираларда мумтоз анъанага индивидуал ижодий тафаккур мезонларидан келиб чиқиб ёндашиш бадиий мазмун учун асос вазифасини ўтаганлиги илмий исботланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

Ўрта аср адабиётида форс тилида ижод қилган шоиралар зикри ўрганилди, аёлларга бағишланган тазкираларда анъанавийликнинг ўрни аниқланиб, новаторлик мезонлари белгиланган;

темурий маликалар ҳамда моварауннаҳрлик адибалар номлари форсий тазкиралар орқали қайта тикланди. Уларнинг шеърлари таржима қилиниб, таҳлилга тортилди, бадиий санъат турлари ижодкор мақсадини амалга оширишда етакчи поэтик восита эканлиги исботланган;

аёлларга бағишланган тазкираларда қўлланган мумтоз образлар таснифланиб, уларни талқин этиш тамойиллари илмий далилланган;

туркий ва форсий тилдаги тазкираларни таҳлил қилиш асосида мумтоз бадиий жанрлар такомили, улардаги янгиланиш омиллари асосланган;

келиб чиқиши форс бўлмаган, аммо мазкур тилда ижод қилган бухоролик Лутф Али Озар, арабистонлик Муҳаммад Гупомуий, ҳиндистонлик Розия Султон Бегим, Фотима Сом, Вазир ун-нисо Бегим, Ҳўмо каби адиб ва шоиралар ҳақида янги маълумотлар тақдим этилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги шарқ мумтоз адабиётида тазкира жанри, аёлларга бағишланган тазкираларга оид ўзбек ва чет эл олимлари томонидан олиб борилган илмий-назарий қарашлар атрофлича ўрганилгани, бирламчи манбалар, хусусан, ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланаётган 10 та тазкира қўлёзма ва

тошбосма нусхаларининг ишга жалб қилингани, таҳлилга тортилган материалларнинг илмий методлар воситасида асослангани, туркий ва форсий тазкиралардаги анъанавийлик ҳамда новаторлик борасида илмий-назарий хулосалар чиқарилгани билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкиралардаги анъанавийлик ва новаторлик масалаларининг илк маротаба махсус талқин этилиши, тадқиқот натижалари, ундаги таҳлил усуллари, илмий хулосалар қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик йўналишида илмий изланишлар олиб боришда, туркий ва форсий тазкираларда зикр этилган аёллар ижодини тадқиқ этишда муҳим ўрин тутиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти диссертация натижалари ва хулосаларидан олий ўқув юртлари учун “Ўзбек адабиёти тарихи”, “Бадий матн поэтикаси” каби фанлар юзасидан дарслик ва қўлланмалар яратиш, маъруза ва семинар машғулотлари мазмунини бойитиш, ўзбек ва форс мумтоз адабиёти тарихи бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш, монографиялар ёзишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкиралар: анъанавийлик ва новаторлик масалалари тадқиқи бўйича олинган илмий натижалар асосида:

XV-XX асрлар шарқ адабиётида аёлларга бағишланган туркий ва форсий тилдаги тазкираларда номлари зикр этилган ижодкорлар адабий мероси, XV-XX асрлар Ҳирот адабий муҳити таниқли намояндалари Алишер Навоий, Фахрий Ҳиравий, Хусайн Байқаро ва бошқа ўнлаб шоирларга оид аниқланган биографик маълумотлардан А-1-117 рақамли “Тошкент давлат шарқшунослик институти ҳузуридаги Абу Райҳон Беруний номли Шарқ кўлғезмалари маркази (асосий) фондидаги филологияга оид кўлғезмаларни тавсифлаш” мазмундаги (2015-2017) амалий лойиҳанинг ижодкорлар биографиясини тиклаш ва бойитиш қисмида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 2020 йил 14 августдаги 3/1255-1649-сон маълумотномаси). Натижада, тазкиралар орқали XV-XX асрлар Ҳирот адабий муҳитига ойдинлик киритилгани, номлари маълум бўлмаган ўнлаб шоирлар биографиясига оид маълумотлар аниқланишига асос бўлган;

адабий таъсир, бадиият илми ва аёлларга бағишланган тазкираларда қўлланган мумтоз образлар, Шарқдаги адиба аёллар адабий меросининг қиммати, тазкиралардаги адабиёт тарихида номлари ва шеърлари номаълум бўлиб келган ижодкорлар асарлари таҳлили, тазкираларда ифодаланган адибаларнинг ижтимоий-маданий ҳаётда тутган ўрнини белгилашга оид илмий-назарий хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари кўмитаси ҳамда Республика Тожиқ миллий маданий маркази томонидан ўтказилган «Тил миллат кўзгусидир» мавзусидаги анжуман дастури ва маъруза материалларини тайёрлашда фойдаланилган

(Республика тожик миллий маданий марказининг 2019 йил 9 октябрдаги 01-72-сон маълумотномаси). Натижада, Ўзбекистоннинг хорижий давлатлар билан илмий, маънавий, маданий истиқболга эришишларига фойдали илмий материал бўлиб хизмат қилган;

XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкиралар, жумладан, XIX асрда 12 та ва XX асрда яратилган 7 та тазкира илк марта адабиётшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиниб, Руқиябону, Сито ун-нисо, Ифғатий, Давлат, Офок Бегим Жалойир, Подшоҳ Хотун, Меҳрий, Маҳастий, Кавкаб, Исмаат Бегим, Орзу Самарқандий каби аёлларнинг ижоди ҳақидаги илмий маълумотлардан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси “Ёшлар” телерадиоканалида эфирга узатиладиган “Оқшомга қадар” дастури “Ёшлар меҳмонхонаси” саҳифаси сценарийсини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси “Ёшлар” телерадиоканалининг 2019 йил 12 ноябрдаги 14-03-393-сон маълумотномаси). Натижада радиоэшиттиришлар илмий-назарий маълумотлар билан бойитилиб, уларнинг илмий-маърифий савияси ошган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 12 та илмий-амалий анжуман, жумладан, 4 та халқаро ва 8 та республика илмий – амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 18 та илмий иш нашр этилган, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 6 та, жумладан, 5 та республика ва 1 таси хорижий журналда чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Тадқиқот кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, умумий ҳажми 178 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти, предмети ва методлари белгиланган, диссертациянинг Ўзбекистон Республикаси фан ва технологияларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мувофиқлиги аниқланган; тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён этилган, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, уларнинг назарий ва амалий аҳамияти далилланган. Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, ишнинг апробацияси, натижалари, эълон қилинган ишлар ва диссертациянинг тузилиши, ҳажми бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг “**Аёлларга бағишланган тазкиранависликнинг илмий-назарий асослари**”, деб номланган биринчи боби икки фаслдан иборат. Биринчи фасл “Шарқда тазкиранавислик анъанасининг шаклланиши ва тараққиёти” деб номланиб, унда шарқ мумтоз адабиётида аёлларга бағишланган тазкираларнинг вужудга келиши, дастлаб аёлларга бағишлаб

тазкира яратган тазкиранавислар ҳамда тазкираларнинг турлари хусусида сўз боради.

Тазкира миллий ва ўзаро яқин адабиётлар тарихини яратишда, муайян давр адабий муҳитини ўрганишда, алоҳида адабий сиймолар ва асарларни тадқиқ этишда адабиётшуносликнинг беназир жанри сифатида хизмат қилади.

Тазкира арабча «зикр» сўзидан олинган бўлиб, эсдалик дафтари маъносини англатади. Тазкира “Эсга олмоқ”, “Ёдда тутмоқ”, “Ёдгорлик” маъноларида келиб⁵, Сафавийлар замонидан олдин барча форсий адабий манбаларда, тазкира сўзи, ёдгорлик, эсга олиш, ёдда сақлаш маъноларида қўлланилган. Ўзбек адабиётида, шеърий ва насрий жамланмалар “баёз”, “гулчин”, “сайланма”, “девон” ва “тазкира” деб аталган. Секин аста тазкира сўзи “Шоирлар тазкираси” (шоирлар ёдгорлиги) маъносида қўлланилиб, унда шоирларнинг келиб чиқишидан тортиб ижодий фаолиятларидан намуналар келтирилади ва бугунги кунда ҳам шу маънода сақланиб қолган. Тазкиранавис аниқ бир мақсадни ўз олдига қўйган ҳолда, бадий парчаларни (зикр (насрий), шеърий парчалар (шеърий)) жамлашга ҳаракат қилади. Тазкирада ҳар бир бадиият намунаси уларнинг тарихий, сиёсий ва ижтимоий аҳамиятидан қатъи назар юксак баҳоланади, яъни унга, энг аввало, адабий асар сифатида қаралади. Мумтоз давр адабиётида бу анъана жуда тез ривожлана бошлади, натижада, ўзида бир неча ижодкорларнинг асарларидан парчаларни жамлаган адабий тўпламлар тузилди. Айнан мана шу тўпламлар кейинчалик тазкира жанрининг вужудга келишига сабаб бўлди⁶. Тазкиралар шарқ адабиётида илк бор X асрда ёзила бошланган ва тараққиёти давомида турли шакл ва мазмун ўзгаришларига учраган. Жумладан, фалсафага оид тазкиралар “Тазкират ул-авлие” (تذكرة اوليا), тарихга оид тазкиралар “Табакоти Акбарий” (طبقات اكبري), рисола тазкиралар “Баҳористон” (بهارستان), баёз тазкиралар “Тухфат ул-Ҳабиб” (تحفة الحبيب), таржима тазкиралар “Латойифнома” (لطائف نامه), маснавий тазкиралар, ҳажвий тазкиралар “Тазкирайи ошкўшкиён” (تذكرة آشكشكيان), тасвирий тазкиралар “Аҳвол ва осоре наққошоне қадимийи Ирон” (احوال و آثار كتابتها بنت مقصود على، زينب " "Зайнаб Султон” (نقاشان قديم ايران "سلطان) тазкиралар яратилган. Тадқиқот ишига турли даврларда яратилган қўйидаги тазкиралар жалб этилди ва таҳлилга тортилди:

1. XVI асрга оид тазкира – 1та
2. XVII асрга оид тазкира – 2та
3. XVIII асрга оид тазкира – 2та
4. XIX асрга оид тазкира – 12та
5. XX асрга оид тазкира – 7та

Қайд этилган асарларнинг 5 тасида аёллар зикри алоҳида боб кўринишида, 19 тасида эса алифбо тартибида берилган. Асосан, XVII- XVIII асрда яратилган тазкираларда хотин-қизлар тавсифи алоҳида келтирилган,

⁵Қаранг: تذكرة - арабча «ذكر». Деххудо. Форсча-форсча луғат. Б.123.

⁶ Сулаймонова Х. Абу Мансур Саолибийнинг “Канзу-л -куттаб” тазкираси ва унинг матншунослик тадқиқи. Автореферат. Тошкент-2020. Б.11.

ХІХ-ХХ асрда яратилган тазкираларнинг аксарияти анъанавий услубни сақлаб қолган ҳолда алифбо тартибида ифодаланган.

Тазкиранинг мавзу доираси кенгдир, унда асотирий ва тарихий воқеалар, шахслар, фалсафий қараш ва нафис санъат, адабиёт ҳамда шеърятга мансуб шахслар ҳақида сўз юритилади. Тазкира шеърнинг бадиий санъат турларини аниқлашда, шоир ижодини фарқлашда, ҳамда ижтимоий маданий ҳаётдан дарак берувчи энг муҳим манба ҳисобланади.

Мумтоз форс адабиётида тазкира жанри хусусида Сайид Шафийин ўзининг “Адабий тазкиралардан яна бир парча” номли илмий мақоласида тазкираларнинг қурилиши, таркиби ва моҳияти, уларнинг тематикаси, ёзилиш сабаблари, тазкира шакллари, шоирларнинг тазкира ёзиш услуби кабилар ҳақида эътиборга молик фикрларни илгари суради ва тазкираларни шакл ва мазмунига кўра таснифлайди ва ҳар бир турини мисоллар билан далиллайди.

Аёлларга махсус бағишлаб тазкира ёзиш анъанаси, араб адабиётида ХІІ асрдан, форс адабиётида ХV асрдан шакллана бошланган⁷.

I бобнинг иккинчи фасли “Аёлларга бағишланган тазкираларнинг композицияси” деб номланади. Унда 24 тазкира таҳлилга тортилиб, уларнинг бари аёлларга оид бўлибгина қолмасдан, балки эркакларга оид тазкиралар орасидан ҳам аёллар номи саралаб олинган. Эркак шоирларга бағишлаб яратилган, аммо ичида аёллар шарҳи келтирилган тазкираларда жами 156 нафар аёл зикри ҳамда уларга оид шеърларнинг байтлари сони маълумот тарзида диаграмма ва жадваллар асосида келтирилган. Масалан қуйидаги диаграммалар асосида эркакларга бағишланган “Натойиж ул-афкор” ва “Оташкаде” номли икки тазкира ичида 22 та аёл зикри қайд этилганлиги аниқланди ва бир макон ва бир замон типик ҳолатига тўғри келган бу икки тазкира орасидаги фарқлар қиёсий таҳлилга тортилди.

1-диаграмма. “Натойиж ул-афкор” тазкираси

⁷ احمد گلچين معاني، تاريخ تذکره های فارسی، ج ۱. تهران ۱۳۶۳ ش
قدس رضوي. کاروان هند. تهران: انتشارات آستان. ۱۳۶۹

Биз томондан тадқиқ этилган барча тазкираларда эса, 3004 нафар аёлга оид зикр келтирилган, аммо бу миқдор аниқ эмас, чунки тазкираларда Ойша, Офок Бегим Жалойир, Иффатий, Исматий, Туни Отуний каби аёллар номи қайта-қайта такрорланган. Мазкур манбаларда шоиралардан ташқари машҳур хатотлар (Хуршидуллох Хотун, Марям Бону, Ҳумо Наққош, Гўлин Хонум, Шод Мулк, Гавҳаршод, Марям Нойиний), муסיқашунос ва муғаннийлар (Маҳастий, Зухра, кўшиқчи-Моҳ Лақо), ҳадис билимдонлари (Умм Аҳмад, Умм Кўлсум Қазвиний, Фотима Табарий, Фотима Кошоний, Қамар Сито Ҳасанободий), раққосалар (Шоҳи, Бедиллий Хиёбоний), муаллималар (Рўбоба Хонум, Рўбоба Маръаши, Сито ун-нисо), рассомлар (Камолитдин Бехзод шогирди Саҳифа Бону, Руқия, Жаҳонгир подшоҳ даврида Нодира Бону, Мискина), тилшунослар (Зейғар Хоним), давлат бошқарувида иштирок этган ҳукмдор аёллар (Подшоҳ Хотун, Нур Жаҳон Бегим) ҳақида қизиқарли тарихий маълумотлар учрайди. Хусусан, V асрда (ҳижрий) яшаган Маҳастийнинг рубоийнавис, муסיқашунос, муғанний сифатидаги маҳорати, VII аср Кермон шоҳи Подшоҳ Хотун, VIII аср Жаҳон Малак Хотун номи билан машҳур бўлган ҳукмдор аёллар ҳақидаги ноёб фактлар айнан тазкиралар туфайли бугунги кунимизгача етиб келганлиги ойдинлашди.

Тазкира тузишда муаллифлар ижодкорлар номини жойлаштиришда уларнинг номларини алифбо тартибида, географик ҳудудлар бўйича, хронологик тартибга риоя қилинган ҳолда берганлари аниқланди.

Диссертациянинг II боби **“XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкираларда форсийгўй шоиралар ижоди талқини”** деб номланади ва уч фаслдан иборат. Биринчи фаслда “Жавоҳир ул-ажойиб” ва “Мажолис ун-нафоис” тазкирасининг қиёсий-чоғиштира тадқиқи амалга оширилган. Алишер Навоийнинг “Мажолис ун-нафоис” ва Фаҳрий Ҳиравийнинг “Жавоҳир ул-ажойиб” тазкираларини қиёслаш натижасида,

Фахрий Ҳиравий Алишер Навоий услубидан фойдаланган ҳолда, унинг ижод мактабини давом эттиргани кўзга яққол ташланади. “Жавоҳир ул-ажойиб” тазкираси форс адабиётида аёлларга бағишланган илк тазкира сифатида, бошқа тазкиранавислар учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади. “Жавоҳир ул-ажойиб” тазкирасининг муқаддимаси, одоби тасниф анъаналарига мувофиқ Аллоҳга ҳамд ва пайғамбар алайҳиссаломга саловот билан бошланади. Сўнгра сабаби таълиф, яъни китобнинг ёзилиш сабаби баён этилиб, қасида келтиради. Бу қасида Рустам ва Исфандиёр каби Эрон тарихида яшаб ўтган шоҳлар ва “Шоҳнома”нинг қаҳрамонлари номлари билан боғлиқ эканлиги тадқиқот жараёнида аниқланди ва поэтик таҳлилга тортилди. Қасидада афсонавий шахсларнинг номлари билан боғлиқ талмехлар истифодаси фактик материаллар билан далилланди.

Фахрий 31 нафар шоира зикри ва улар томонидан ёзилган шеърӣ парчалардан намуналар келтиради. Тазкирада 10 баҳри қофия, 2 қасида, 1 мисра, 24 матлаъ, 11 рубоӣ, 9 ғазал, 1 назм, 3 қитъа, 21 жавобия, 8 байт берилган, жами 90 шеърӣ парча (назм), 350 мисра келтирилган. Уларнинг ижодида аёлларга хос ёрга содиқлик, зукколик, донолик, оқиллик, меҳнатсеварлик ҳамда адолатпарварлик хислатлари сезилади. Уларнинг аксарияти ишқӣ ва дидактик характерда ифода этилганлиги аниқланди. Тазкирада Ҳазрат Навоӣ ғазалларига жавобан ёзилган мисралар ҳам қайд этилади. Мисол тариқасида туркий шеърлар муаллифи Мўғул Хоним билан боғлиқ таърифни тилга олиш мумкин. “Маҳди улаё” Мўғул Хоним Муҳаммад Шайбонийхоннинг харамидан, Муҳаммад Раҳимхон Султоннинг онаси бўлган. Ақлу фаросатда беназир, фитрати назм жавоҳири билан безалган.

Мўғул Хоним Муҳаммад Шайбонийхоннинг туркий матлаъли:

Демаким, дардингни изҳор айла дилдор оллида,
Қайси бир дардимни изҳор айламен ёр оллида

Мазкур ғазалга Убайдхон ёзган жавобия:

Бир-бир айтинг дўстлар, дардимни дилдор оллида,
Айтиб-айтиб йиғлангиз зинҳор-зинҳор оллида.

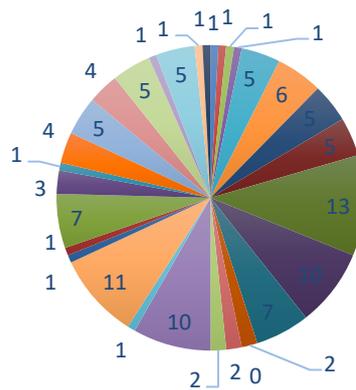
Убайдхон Амир Алишернинг матлаъига қуйидаги таттабуни битган:

Кимса гар ҳолимни изҳор айламас ёр оллида,
Хотирим кимдин маълул ўлсун кимим ёр оллида.

Мўғул хонумнинг татаббуси унинг Алишер Навоӣ ижодидан яхши хабардор бўлиши билан бирга, нозик таъб эгаси эканлигини тасдиқлайди.

Ушбу маълумотларни қисқа ҳолда диаграмма тарзида қуйида берилади:
3-диаграмма. “Жавоҳир ул-ажойиб” тазкираси

“جواهر العجايب”да аёллар ва байтлар сони

■ Дилором	■ Ҳазрат Ойша	■ Ҳайр ун-нисо Фотима Захро
■ Ҳазрат Зулайҳо	■ Маҳастий	■ Подшоҳ Хотун
■ Жаҳон Хотун	■ Биби Ҳаёт	■ Биби Меҳрий
■ Мўғул Хонум	■ Офоқ Бегим Жалойир	■ Ниҳоний
■ Бича	■ Исматий	■ Бедилий
■ Ниҳоний Шерозий	■ Духтари Қози Самарқандий	■ Нисоий Фахр ун-нисо
■ Хонум Хонзода Турбатий	■ Партавий	■ Шох Малак Саид Бегим
■ Духтари Ғаззолий	■ Биби Орзуий Самарқандий	■ Заифий
■ Ҳаёт	■ Биби Отун	■ Ҳижобий
■ Духтари Иффатий	■ Фотима Хотун Дустий	■ Биби Яздий
■ Нисоий		

“Жавоҳир ул-ажойиб” тазкирасида келтирилган Мўғул Хонумнинг туркий шеъри ҳамда Самарқанд ва Хоразмлик бўлган Биби Орзуий Самарқандий, Духтари Қози Самарқандий, Заифий ва Подшоҳ Хотунларнинг шарҳлари асарнинг қийматини янада оширган. Тадқиқот жараёнида “Мажолис ун-нафоис” билан “Жавоҳир ул-ажойиб”да келган уч аёл Меҳрий, Бедилий ва Бича Мунажжималар билан боғлиқ маълумотлар қиёсий-чоғиштира услубида таҳлил этилди.

“Тазкират ул-хавотин”, “Ҳайроти Ҳасан”, “Машоҳир ун-нисо фи-л-ислом” тазкираларининг қиёсий-типологик тадқиқи” деб номланган иккинчи фаслда тазкираларнинг ўхшаш ва фарқли томонлари қиёсланди. Ушбу тадқиқот жараёнида шу нарса маълум бўлдики, ҳар бир асар мустақил асар сифатида адабиёт тарихи ва ривожини учун катта аҳамиятга эга бўлган. “Тазкират ул-хавотин” тазкирасида келган турли миллат вакиллари жумладан форс, турк, араб, ҳинд ҳамда турли касб эгалари бўлган аёлларнинг жамиятдаги ўрни, ижтимоий ҳаётда тутган мавқеи, ўқувчи учун содда ва раван тилда баён қилинган. Ҳар бир тазкирага киритилган шеърий парчалар, ўзининг юксак бадиийлиги билан аҳамиятли бўлиб, уларда бадиий тасвир воситалари моҳирона қўлланилган. Зебунисо, Ҳижобий, Ниҳоний ва Оға Дуст зикрлари ва шеърий парчаларининг қиёсий таҳлили жадвал асосида берилган. “Тазкират ул-хавотин”, “Ҳайроти Ҳасан”, “Машоҳир ун-нисо фи-л-ислом” тазкираларининг тузилишига кўра таркиби ёритилган. Аёлларга бағишланган

мазкур тазкиралар илк бор қиёсий аспектда ва гендер жиҳатидан кенг кўламда тадқиқ этилди.

Учинчи фасл “Мога Раҳмонийнинг “Парданешиноне сухангуй” тазкирасида ижтимоий тарихий муҳит ва аёллар ижоди тавсифи” деб номланади. Илк бор ижодий тадқиққа тортилган афғонистонлик адиба Мога Раҳмонийнинг саккиз асрни ўз ичига қамраб олган “Парданешиноне сухангуй” тазкирасида Мовароуннаҳр, Эрон, Афғонистон ва Ҳиндистонда шакллантирилган давлат бошқаруви тизимида оид маълумотлар мавжуд. Ушбу тазкира, унда келтирилган маълумотлар бобурийлар даврига доир масалаларни ва маликаларнинг давлат сиёсати ва адабиётда тутган ўрнини ўрганишда ҳамда ўша давр давлат бошқарувини такомиллаштириш мақсадида амалга оширилган ислохотларни ёритишда, ўрганилаётган давр шеърини ва санъатига баҳо беришда муҳим манба бўлиб хизмат қила олиши ариқланди. Мога Раҳмоний ўз тазкирасида бобурийлар ҳақида сўз юритганда, асосан, Акбаршоҳ, Жаҳонгир Мирзо, Шоҳ Жаҳон даврларига, ўша давр маликалари бўлмиш Гулбадан Бегим, Нуржаҳон Бегим, Зебуннисо Бегим ҳаёти ва ижодига алоҳида урғу бериб ўтади. Ўз ўрнида “Парданешиноне сухангуй” тазкираси бобурий, темурий маликаларнинг давлат сиёсатида тутган мавқеини ўрганишда ҳам ғоят қимматлидир. Тазкиранинг бешинчи фаслини, Мога Раҳмоний замони маълум бўлмаган шоиралар ҳақида бир-бирдан қизиқарли фактик маълумотлар билан бойитган. Ушбу фаслда 37 нафар адибага оид 22 шеър, 4 ғазал, 9 фард, 7 байт, 4 рубоий ва бир матлаъ келтирилган. Диссертациянинг мазкур фаслида Самарқандлик Исматиёв, Орзуий ва Давлат исмли аёлларнинг ижоди бошқа тазкираларда келган маълумотлар билан қиёсланиб, илк бор илмий муомалага киритилди ва жадваллар воситасида асосланди.

Диссертациянинг учинчи боби **“XV-XX аср адабиётида аёлларга бағишланган тазкираларнинг поэтик хусусиятлари”** деб номланган бўлиб, икки фаслдан ташкил топган. “Тазкираларда темурий ва бобурий маликалар зикри” номли биринчи фаслда, темурий ва бобурий маликаларнинг зикри бир қатор тазкираларда мавжудлигига гувоҳ бўламиз. Сарой Мулк Хонум, Қутлуг Нигор Хонум, Зебуннисо, Нуржаҳон Бегим, Гулбадан Бегим каби адабиёт тарихида маълум ва машҳур номлар била бирга, биз томонимиздан Сакина Бону, Фахрижаҳон Бегим, Ҳабиба Бегим, Маъсума Султон Бегим, Фахр ун-нисо Нисоий (4-рақамли диаграмма) номлари илмий истифода этилди. Ушбу фаслда тазкира ва тарихий асарлар орқали бизгача етиб келган Нуржаҳон Бегим, Бобурнинг бувиси Эсон Давлат Бегим, Хонзода Турбатий, Жаҳон Оро Бегим, Бобурийлар салтанатининг рассом аёли Руқия Бону ва унинг минниатюрасидан лавҳалар, устозликдан муҳрдорлик даражасигача кўтарилган Сито ун-нисо Бегим, Жаҳонгир Подшоҳнинг аёлларидан Дилором, Фано ун-нисо, Ҳаёт ун-нисоларнинг ҳозир жавоблиги хусусидаги маълумотлар, Куръони Каримнинг тафсирини ёзган Жонон Бегим, кўпчилик олимлар Зебуннисо билан чалкаштирган, “Маҳфий” таҳаллуси остида ижод

қилган Салима Бегим ижоди ва турмуш ўртоғи учун ихтиро қилган хушбўй суви (атир) ҳақидаги фактлар ўз ифодасини топган.

4-диаграмма. Темурий ва бобурий маликалар

ТАЗКИРАЛАРДА НОМЛАРИ ЗИКР ЭТИЛГАН ТЕМУРИЙ ВА БОБУРИЙ МАЛИКАЛАР ВА УЛАРНИНГ НАДИМАЛАРИ

- Малика Сарой Мулк Хоним (Амир Темури рафиқаси)
- Ҳадича Султон Бегим (Бобурнинг аммаси)
- Феруза Бегим (Умар Шайх Мирзо онаси)
- Эсон Давлат Бегим (Бобурнинг бувиси)
- Фахри Жаҳон Бегим (Бобурнинг аммаси)
- Қутлуғ Нигорхоним (Бобурнинг онаси)
- Хонзода Бегим (Умар Шайх Мирзонинг қизи, Бобурнинг синглиси)
- Моҳим Бегим (Бобурнинг рафиқаси)
- Маъсума Султон Бегим (Бобурнинг рафиқаси)
- Гулрух Бегим (Бобурнинг рафиқаси)
- Дилдор Бегим (Бобурнинг рафиқаси)
- Фахр ун-нисо (Бобурнинг катта қизи)
- Меҳржон Бегим (Бобур ва Моҳим Бегимнинг қизи)
- Эсон Давлат Бегим (Бобур ва Моҳим Бегимнинг қизи)
- Маъсума Султон Бегим (Бобур ва Маъсума Султоннинг қизи)
- Гулбадан Бегим (Бобур ва Дилдор Бегимнинг қизи)
- Гулранг Бегим (Бобур ва Дилдор Бегим қизи)
- Гулчеҳра Бегим (Бобур ва Дилдор Бегимнинг қизи)
- Дилором (Жаҳонгир Подшоҳ рафиқаси)
- Меҳр ун-нисо - Нуржаҳон Бегим (Жаҳонгир Подшоҳнинг рафиқаси)
- Ҳаёт ун-нисо Бегим (Жаҳонгир Подшоҳ рафиқаси)
- Аржуманд Бону Бегим (Шоҳ Жаҳон рафиқаси)
- Акбар Ободий (Шоҳ Жаҳон рафиқаси)
- Адҳам Боту (Муҳаммад Шоҳ рафиқаси)
- Оромжон Бегим (Султон Муҳаммад Мирзо рафиқаси)
- Шохрух Темурнинг хотини Паризод Хоним
- Қандаҳор Бегим (Жаҳонгир Подшоҳ рафиқаси)
- Фано ун-нисо Бегим (Жаҳонгир Подшоҳ рафиқаси)
- Руқия Бону (Бобурийлар саройи рассоми, маликалар устози)
- Зубайдат ун-нисо (Аврангзеб қизи)
- Зебунисо Бегим (Аврангзебнинг катта қизи)
- Зайнаб Бегим (Аврангзеб қизи табибининг аёли, надимаси)
- Зайнат ун-нисо Бегим (Аврангзеб қизи)
- Сито ун-нисо Хонум (Бобурий маликаларнинг устози)
- Салима Бегим (Гулрух Бегим қизи)
- Шодмулк (Халил Султон рафиқаси)
- Фахр ун-нисо Нисоий (Темурий задагонларидан Амир Ёдгор қизи)
- Хонзода Турбатий (Темурий задагонларидан Амир Ёдгор қизи)
- Жаҳон Султон Бегим (Ҳумоюн Мирзонинг қизи)
- Гавҳаршод Бегим (Шохрух Мирза рафиқаси)
- Жаҳон Оро Бегим (Шоҳ Жаҳоннинг қизи)
- Ҳамида Бону Бегим (Акбар Подшоҳнинг онаси)
- Биби Давлат Шод (Акбар Подшоҳнинг рафиқаси)
- Бека Бегим (Ҳумоюннинг рафиқаси)
- Ақиқа Султон Бегим (Ҳумоюннинг қизи)
- Оиша Султон Бегим (Камрон Мирзонинг қизи)
- Муҳтарам Хонум (Камрон Мирзонинг хотини)
- Оромбону Бегим (Акбар Подшоҳнинг қизи)
- Жонон Бегим (Шоҳ Жаҳонни рад этган аёл)
- Ҳабиба Бегим (Бобурнинг набираси)
- Султон ун-нисо Бегим (Бобурнинг чевараси)
- Сакина Бону (Бобурнинг невараси)
- Руқия Султон Бегим (Бобурнинг невараси)

Танланган тазкиралар асосида, Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Ҳирот, Андижон, Қобул, Бадахшон, Қўқон, Хўжандда ўрта асрдан то XX асрга қадар яшаб ижод этган Исман Давлат, Бобужон, Зухра Бегим Оғо, Камол Самарқандий (1-жадвал) каби 33 шоирларнинг ҳам номлари жамланди.

1-жадвал. Тазкираларда номлари зикр этилган Мовароуннаҳрлик аёллар

Отуний	Ҳирот
Орзуий Самарқандий	Самарқанд
Офок Бегим Жалойир	Ҳирот
Бабўвжон	Қобул
Биби Отун	Самарқанд
Биби Бедилий	Ҳирот
Биби Санги	Қобул
Биби Олам Хуросоний	Хуросон
Биби Ҳиравий	Ҳирот
Оиша Афғон	Ҳирот
Пари Бадахший	Бадахшон
Туркон Хотун	Хоразм
Ҳаёт Ҳиравий	Ҳирот
Хон Султон	Хоразм
Духтар	Ҳирот
Дилшоди Бўрно	Хўқон (Қўқон)
Давлат Самарқандий	Самарқанд
Зухра Бегим Оғо	Самарқанд
Зибойи Хужандий	Хўжанд
Оиша Самарқандий	Самарқанд
Исмат	Самарқанд
Иффатий	Самарқанд
Фозила Самарқандий	Самарқанд
Фотима	Самарқанд
Фирдавс Мутриба	Самарқанд
Камол Самарқандий	Самарқанд
Гавҳар	Қобул
Махзуна Хўқандий	Қўқон
Макнуна-Нодира	Қўқон
Муаттархон	Хўжанд-Жиззах
Муаззамхон	Хўжанд-Жиззах
Мунира	Бухоро

Тазкираларда кўпинча аёлларнинг номлари турли хил тарзда шарҳланган. Мисол тариқасида Офок Бегим Жалойир тазкираларда Офок Бегим, Оғо Бека, Оқа Бека, Опоқ Бека ва Биги ёки Туни Отун, баъзи тазкираларда Отун, Биби Отун, Туни, Отун дея зикр этилганлиги изланишлар натижасида ойдинлашди.

Тазкиралар аёллар орасида ҳам тилшунос, суфий, хаттот, рассом, ўқитувчи, давлат бошқарувида фаол иштирок этган оқила ҳукмдор, дин, тарих ва адабиёт билимдонлари, шоиралар бўлганлиги ҳақида хабар беради. Жумладан, бир қатор темурий ва бобурий маликаларнинг мадраса ва бошқа иншоотлар қурилишидаги хизматлари ва бошқа фаолиятлари аёллар ижоди ҳам алоҳида тадқиқотга молик вазифа эканлигига далил бўла олади.

“Тазкиралардаги шеърлар бадиияти” деб номланган иккинчи фаслда, тазкираларда келтирилган шеърий парчаларда, муаллифлар асарларининг ҳаётий ва бадиий жиҳатдан таъсирчан ҳамда ёрқинроқ ифодалаш учун ўрта асрларда форс адабиётида қўлланилган шеърий санъатлардан унумли фойдаланган. Шеърий парчаларда ташбеҳ, ружуъ, радд, истиора, тажнис, тансиқ ас-сифат, киноя, саволу-жавоб, ташхис, талмеҳ, тазод, ҳусни матлаъ, муболага, иғроқ, лафф ва нашр каби ўнлаб шеърий санъатлар мавжуд бўлиб, улар ўзининг юксак бадиийлиги билан аҳамиятлидир. Қолаверса, мисралар, байтлар, бандларнинг лафзий назокати тазкираларнинг жозибадорлигини таъминлаган.

Аёлларнинг ички кечинмалари, ҳиссиётлари, бошидан ўтказган саргузаштларининг бари акс этирилгани кузатилади. Шоиралар шеърларининг таҳлили жараёнида, ҳаётдан нолиш ва надомат садоси эшитилади. Аммо шеърий санъатларга бой бўлган ушбу шеърий парчалар тарих зарварақларида қолиб кетмади, тадқиқот изланишлари натижасида бир қисмини бўлса-да олиб чиқишга эришилди. Мазкур фаслда Офоқ Бегим, Давлат Самарқандий, Хон Султон, Фотима Самарқандий, Муаззамхон, Мунира, Нодира, Камол Самарқандий, Дилшоди Бўрно каби ўзбек шоиралари қаторида, Саида Бегим, Туни Отуний, Мехрий, Заифий ва Маҳастийларнинг ижодий фаолиятдан намуналар келтирилди.

ХУЛОСА

XV-XX асрадабиётида аёлларга бағишланган тазкиралардаги анъанавий лик ва новаторлик масалаларини ўрганиш ва илмий жиҳатдан тадқиқ этиш куйидаги хулосаларга келиш имконини берди:

1. Шарқ адабиётида тазкиранавислик узоқ анъанага эга бўлиб, илк даврлардан то бугунги кунгача яратилган тазкираларда анъанавийлик сақлангани ҳолда мавзу кўлами ва композицион қурилиши жиҳатидан янгилашиб, кенгайиб, ўзгариб борган.

2. XV-XX асрларда аёлларга махсус бағишлаб ёзилган ва хотин-қизларнинг номлари зикр этилган 24та тазкира тадқиқи тарихда шарқ аёллари орасидан нафақат ижодкор аёллар, шунингдек, ҳукмдор, хаттот, рассом, сўфий, мусиқашунос ва муғаннийлар ҳам етишиб чиққанини кўрсатди.

3. Дастлабки тазкираларда аёлларнинг исмлари аксарият ҳолларда лақаби, таҳаллуси, бинти, завжи, қизи, онаси сўзларига турмуш ўртоғи, ака-укаси, отасининг исмларини қўшиш (Амина бинт Али, Асмаъ бинт Муҳаммада, Хоҳари Мавлавий Раҳим Исфаҳоний, Қози Самарқандий қизи, Духтари Қазвиний, Оға Бегим, Оғойи, Оқа Дўст, Духтари Дарвиш Қиём Сабзивири, Малика Захира Бибрис ва б.) ёки туғилган шаҳарларини (Бегим

Дехлавий, Камол Самарқандий, Ҳадича Нишопурий, Орзу Самарқандий ва ҳ.к) номи орқали келтирилган.

4. Тадқиқот жараёнида тузилган 14 та диаграмма ва 11 та жадвалдан келиб чиққан ҳолда шуни айтиш мумкинки, таҳлилга тортилган тазкираларда аёллар зикри кўп ҳолларда илк тазкиралардаги тавсифлар билан чекланган, агар бирор-бир аёл муаллиф замонасида барҳаёт бўлса, унда асар янги маълумотлар билан бойитилган.

5. Тазкирада келган шарҳларни қиёслаш жараёнида муаллиф номларининг ўрин алмашиш, байтларнинг тушиб қолиш ҳолатлари, сўзлардаги хатолар, фарқлар аниқланди. Шунингдек, бир аёл исми, икки ном остида шарҳланиши (масалан, темурий маликалардан Нуржаҳон Бегим Меҳрунисо бўлган, баъзида муаллифлар уни икки инсон сифатида таърифлашган ёки Зибойи исмли аёл “Мажолис ун-нафоис”да эркак шоир сифатида таърифланган) турли англашовчиликларни келтириб чиқарган.

6. Офоқ бегим Жалойир (“Тазкират ул-хавотин”), Мўғул Хонум (“Жавоҳир ул-ажойиб”; бу аёл зикрини бошқа тазкираларда кузатмадик), Биби Орзуий Самарқандий (“Натойиж ул-афкор”), Духтари Қози Самарқандий (“Сўбҳи гулшан”), Заифий (“Шаъми анжуман”), Подшоҳ Хотун (“Арафот ул-ошиқин”), Бедилӣ Ҳиёбонӣ (“Рўзи равшан”), Оиша Самарқандий (“Оташкаде”), Хонзода Тўрбатий (“Ҳадикаи ишрат”), Фаҳр ун-нисо (“Аз Робия то Парвин”) ларнинг ҳаёти ва ижоди кам тадқиқ этилган бўлиб, уларнинг илмий муомалага киритилиши адабиёт тарихини янги материаллар билан бойитишда муҳим ўрин тутди.

7. Диссертацияда илк бор таҳлилга тортилган афғонистонлик адиба Мога Раҳмонийнинг “Парданешиноне сухангўй” тазкираси саккиз аср давомида яшаб ижод этган шоиралар ҳақида маълумотлар бериши билан бирга замонавий тазкиранинг етук намунаси сифатида эътиборга моликдир.

8. “Парданешиноне сухангўй” тазкирасида темурий ва бобурийлар сулоласининг Мовароуннаҳр ҳамда Ҳиндистондаги фаолияти яққол намоён бўлади. Тазкиранинг бешинчи бобида қайд этилган яшаган асри, замони, ҳаёти ва ижоди ҳақидаги маълумотлар номаълум бўлган Оиша Самарқандий, Исматиий Самарқандий, Латиф, Духтар, Зулайҳо, Райҳона Мажнуна каби 37 нафар шоира зикри ҳамда уларга оид 97 байт шеърий парча нафақат янги номлар, балки ўша аёллар яшаган муҳит ҳақида тасаввур уйғотувчи улкан адабий манба ҳисобланади.

9. Аёллар таърифланган тазкиралар темурий ҳамда бобурийлар сулоласига мансуб Оромжон Бегим, Парирух, Хонзода Турбатий, Руқия Бону, Зайнаб Бегим, Зайнатун-нисо Бегим, Салима Бегим, Фаҳр ун-нисо Бегим, Фано ун-нисо Бегим, Кавду Чин, Эсан Давлат Бегим сингари маликаларнинг давлат сиёсатида тутган мавқеини белгилашда илмий-назарий жиҳатдан қимматлидир.

10. Тазкираларда зикр этилган аёллар ижодида ғазал, рубоий, бадиха, қасида, мухаммас каби жанрлар етакчилик қилган ҳамда поэтик тасвирда тазод, талмеҳ, ийҳом, ирсол ул-марсал, тажохули орифона, истиора, тажнис,

таносуб, такрор, саволу-жавоб, иштиқоқ, тарди акс, лафф ва нашр каби шеърий санъатлардан маҳорат билан фойдаланилган.

**ONE TIME ONLY SCIENTIFIC COUNCIL UNDER THE CABINET OF
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NUMBERED DSC.03/30.12.2019.FIL.19.01 ON AWARD OF
SCIENTIFIC DEGREES**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF THE UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOIY**

TUYCHIEVA OYDIN SAYFULLAYEVNA

**THE TADKIRATS DEDICATED TO WOMEN IN THE LITERATURE OF
THE XV – XX CENTURIES: TRADITION AND INNOVATION**

(BASED ON MATERIALS IN UZBEK AND PERSIAN)

**10.00.06 – Comparative literature, comparative linguistics, and translation
studies**

DOCTOR OF PHILOSOPHY IN PHILOLOGY (PhD)

DISSERTATION ABSTRACT

Tashkent – 2021

INTRODUCTION (The abstract for the dissertation for PhD)

Relevance and necessity of the dissertation topic. The study of the role of women in world civilization has become even more relevant in the first decades of the XXI century. At a time when the status, rights and gender issues of women in society have risen to the level of public policy, the process of comprehensive study and scientific circulation of manuscript sources reflecting the activities of talented women who have lived and worked in history continues.

In world oriental studies, the monographic study of tadkirats written in Turkish and Persian has always been one of the priorities of the field and has always been considered important. In particular, the study of the genesis of tadjirnavism, stages of development, issues of tradition and innovation in them, monographic description of Turkish and Persian tadjirat dedicated to women, activity of female artists named in them in Turkic and Persian languages, the analysis of their works from a philological point of view are the main factors in the preservation of the classical literary heritage. The comparative study of tadjirats dedicated to women preserved in the manuscript funds of different countries is especially important because it provides valuable information about the socio-cultural conditions of a particular period, literary processes, the role of women artists in them, the lifestyle of women of the period.

Expanding and deepening the study of the works of Central Asian scholars and thinkers in the field of science and Islamic teachings in Uzbekistan, publishing them in the form of original texts and scientific commentaries, their introduction into the educational process, scientific circulation are among the urgent tasks of Oriental studies. It should be noted that “Uzbekistan has always stored the richest manuscript heritage in Central Asia for centuries, a significant part of which is stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. This collection of manuscripts, each of which is a huge spiritual monument, a masterpiece of culture, is an invaluable treasure of incomparable importance in the world⁸.” The fund of the institution includes many treasury works such as the manuscript under the inventory №3478 «Tadjirat ul khavotin» («تذکره الخواتین») by Muhammad bin Rafi’ ul Kutub Sheroziy, the lithographic copy of “Otashkade” (“آتشکده”) tadjirat by Lutf Alibek Ozar (Stored at Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan in the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhan Beruni inventory №13391, №3421, №3422, №3423, №3424, №3425, №3426, №3427, №3428, №3429, №9069, №13390, №146), the lithographic copy of the work “Nashtari ishq” (“نشر عشق”) by Khusaynkulikhon Azim Obodiy (Stored in the fund of the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory number №1845), the manuscript copy of the tadjirat “Sha’mi anjuman” (“شمع انجمن”) by Said Muhammad Siddiq Bahodir bin Hasan bin Husayn Bukhoriy (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu

---

⁸ Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-2995 “On measures to further improve the system of preservation, research and promotion of ancient written sources” // Xalq so’zi, 2017, May 25.

Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory number №3119), the lithographic copy of the tadkirat “Subhi Gulshan” (“صبح گلشن”) by Said Ail Hasankhon (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory number №3120), the tadkirat of “Ruzi ravshan” (“روز روشن”) by Muhammad Muzaffar Husayn (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory number №3700), the two volume tadkirats of “Mushohir un-niso” (“مشاهير النساء”) by Muhammad Zehniy Afandi (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhan Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory numbers №9307 and №9308), the tadkirat of “Mashxur hotunlar” (“مشهور خاتونلار”) by Rizouddin bin Fahriddin (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhan Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory numbers № 2222, № 3839, № 10272, № 14996, № 16726), the tadkirat of “Tazkirat un-niso” (“تذکره النساء”) by Mulla Muhammad Siddik Okhonzoda Hirotiy (Stored at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhon Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan under inventory number № 2453). The study of these works from the point of view of comparative literature serves to complement the research being done in this area.

This research work to some extent contributes to the implementation of the tasks set by the Decrees and Resolutions numbered PF-4947 of February 7, 2017 “On the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021”, PF-4958 of February 16, 2017 – “On further improvement of postgraduate education”, PF-5850 of October 21, 2019 “On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language”, PF-6084 of October 20, 2020 “On measures to further develop the Uzbek language and improve language policy in our country”, PQ-2995 of May 24, 2017 “On measures to further improve the system of preservation, research and promotion of ancient written sources”, PQ-3074 of June 20, 2017 “On the establishment of the Center for the Study of Cultural Heritage Abroad of Uzbekistan under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan”, PQ-4680 of April 16, 2020 “On measures to radically improve the system of training personnel and increase scientific capacity in the field of Oriental Studies” of the President of the Republic of Uzbekistan and other regulations related to this activity.

Correspondence of research to the priorities of the development of science and technology of the republic. The research was carried out in accordance with the priority of the development of science and technology of the republic I. “Spiritual, moral and cultural development of a democratic and legal society, the formation of an innovative economy.”

The degree to which the problem has been studied. Uzbek scholars have conducted a number of studies on works dedicated to women. In particular, such works as Tokhtasin Jalolov's “Uzbek poets”, Suyima Ganieva, Aziz Qayumov, Pulatjon Qayumov, Lutfulla Olim's articles on women, Mahbuba Kadyrova's

monograph “The fate of man and the people in the works of Uzbek poets of the XIX century”, J. Jabborov, T. Fayziev and others scientific articles can be taken as example. There are articles and scientific researches of A.K.Borovkov, A.N.Boldyrev, I.S.Braginskiy, V.V.Bartold, E.E.Bertels, Sh.Abdullaeva, N.I.Mallaev, A.Mirzoev, S.G'anieva, A. O.Hayitmetov, B.Valikhodjaev, Abdurazzoq Zahir, R.V.Kobulova, X.I.Islamov, Sh.S.Sirojiddinov, I.Bekchanov, I.Ostanaqulov, A.Habibullaev, S.Samandarova, M.Shoniyozov, Alizoda Sayidkhodja, R.Vohidov, A.Abdugafurov, and O.Sharafiddinov⁹ who conducted in-depth theoretical research on tadkirat writing. Also, Iranian literary scholars Ahmad Gulchin Ma'ani, Alizoda Sayyiddkhuja¹⁰, Indian and Pakistani Persian literary scholars Alirizoi Naqavi, Sayid Hisomiddin Rashidi¹¹ and others have provided information in their scientific works.

Relation of the topic of the dissertation to the research works of the higher education institution where the dissertation was conducted. The topic of the dissertation is in relation to the scientific-research plan of “Current issues of classical literature” of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

The aim of the study is to study tadkirats written in the literature of the XV-XX centuries dedicated to women, their place in the history of literature, to introduce the names of women who wrote in Persian, whose names were written in history

---

⁹ Боровков А.К. «Маджалис ан-нафаис» Известия АН Союза ССР. Отделение литературы и языка. -Москва, 1947. Том.6. Вып.6. -С.537-538; Болдырев А.Н. Персидские переводы «Маджалис ан-нафаис» Наваи//Учение записки. ЛГУ, 1952. -№128. Востоковедических наук. Вып.3. -С.131-161; Брагинский.И.С. Антология таджикской поэзии. - М., 1951; Бартольд В.В. Мир Али-шер и политическая жизнь//Соч. - Москва: Наука,1964. Т.2. Ч.2. -С.199-249; Бертерльс Е.Э. Джами//Избранные труды: Наваи и Джами. -Москва, 1965. -С.209-279; Abdullaeva Sh. On Alisher Navoi's humanistic views on women. Dissertation for PhD on philology. - Tashkent, 1954; Mallaev N.I. Historical and scientific significance of XV century tadkirats // Issues of Uzbek literature. Collection of articles.-Tashkent, 1959. -P. 255-291; Mirzoev A. Binoiy. -Stalinobod, 1957. -P.537-538; G'anieva S. A mirror of the life of the period. // Navoi A.Majolis un-nafois. -Tashkent: Fan, 1961 -P.48-161; Navoi nasri nafosati.-Т., 2000; Hayitmetov A. Some comments on “Majolis un-nafois” // Collection of articles.-Tashkent, 1970.-P.56-644; Valikhodjaev B. Tuyuq in the works of Alisher Navoi and in the wave of his followers // Adabiy Meros, 1973.-№.3.-P. 151-157; Valixoj'aeв B. History of Uzbek literature. -Т., 1993; Абдураззак, Захир.Текстологическое исследование антологии Афзаля Пирмасти “Афзал-ат тазкар фи зикр-аш-шура ва-л-ашъар”. – Ташкент, 1973; Кабулова Р.В. Традиции “Маджалис ун-нафаис” Алишера Наваи и тюркоязычной литературе. Дисс. док. филол. наук. -Ташкент,1974;

Исламов Х.И. “Насойим ул-мухаббат” Алишера Наваи и его научно-критический текст. Дисс. канд. филол. наук. -Ташкент, 1990; Сирождидинов Ш. XV-XVI асрлар тарихий ва тазкира-эсдалик асарларида А.Навоий ҳаёти ва фаолияти талқини. - Т., 1997; Bekchanov I. Hasankhoja Nisori's “Muzakkiri ahbob” tadkirat and the 16th century Uzbek literature, The dissertation of PhD in philology. - Tashkent, 1993; Ostanaqulov I. The importance of Muhammad Siddiq Rushdie's work “Tazkirat ul-Avliyo” in the study of oriental agiographic sources. The dissertation of DSc in history. - Т., 2011; Ҳабибуллаев А. Антология «Ал-и Джаз ва -ли Джаз» Ас-са Алиби как литературный памятник (Исследование, перевод, историко-филологический комментарий). - Т., 1994; Samandarova S. Uzbek tadkirats of the XX century. The dissertation for PhD in philology. -.Т., 1996; Shoniyozov M. Principles of preparation and textual analysis of “Majmuai shoiron”. - Т., 2009; Ализода С. Аҳамияти «Латийфнома» барои омухтани адабиёти асрҳои XV-XVI // Материалы научно теоретической конференции молодых учёных Таджикской ССР. -Душанбе, 1983. -С.6-12. Ализода С. Арзиши адабии «Латифнома»//Хуросон. -№ 5. –Кобул, 1963. -С.59-66; Vohidov R. Alisher Navoi's creative school. - Bukhara, 1994; Translations of “Majolis un-nafois” -Т.: Fan, 1984; Abdug'afurov A. Lessons of the Big Five. – Tashkent, 1995; Sharafiddinov O. Alisher Navoi. Life and work.-Т.: 1948.

¹⁰ Аҳмад Гулчин Маъоний. Таърихи тазкиреҳои форси. Т.2. –Техрон,1350; Ализода Сайидходжа. Фахри Харави и его место в истории персидско-таджикской литературе. Дисс.кан. фил. наук. –Душанбе, 2009.

¹¹ Алиризои Нақавий. Равзат ус-салотин ва Жавохир ул-ажойиб. -Ҳайдаробод 1968; Сайид Ҳисомиддин Рошидий. Фахрии Ҳиравии ва се асари ӯ//Машҳад, 1350. - №2. -Б.420-507.

books, lived in Movarounnahr into circulation for the first time, based on clarifying traditions and innovation in the tadkirats.

The tasks of research are:

The classification and study of the genesis and development of tadkirats dedicated to women;

To reveal the compositional structure of tadkirats dedicated to women;

To identify women whose names and activities are mentioned in the tadkirats, highlight their differences by comparing information about creative women whose names are repeatedly mentioned;

Describe the work of women mentioned in the tadkirats “Javohir ul-ajoyib” and “Majolis un-nafois”;

To conduct out comparative-typological analysis of tadkirats “Tadkirat ul-khawatin”, “Khayroti Hasan”, “Mashohir un-niso fi-l-Islam”;

To focus on the socio-historical environment and the depiction of women's creativity in Moga Rahmoni's “Pardaneshinone suhangoy”;

To put into scientific circulation the names of Timurid and Baburian princesses and women from Movarounnahr mentioned in the tadkirats.

The object of research includes Fakhri Hiravi's “Javohir ul-ajoyib” (16th century), Amir Sheralikhan Ludi's “Mirot ul-Khayol” (17th century), Taqiddin Muhammad bin Muhammad Avhadi's “Arofat ul-oshiqin” (17th century), Lutf Alibek Ozar's “Otashkade” (XVIII century), “Tadkirat ul-havotin” by Muhammad Rofe Malikul Kuttub (XVIII), “Nishtari ishq” by Hussein Kulihan Azim Abadi (XIX century), “Natoyij ul-afkor” by Muhammad Quadratullah Gupomui (XIX century), Said Muhammad Siddiq Bahodir bin Hasan bin Husayn Bukhari's “Shami Anjuman” (19th century), Said Ali Hasankhan's “Subhi Gulshan” (19th century), Said Nur Hasankhan's “Nigoristoni Sukhan” (19th century), Muhammad Muzaffar Hussein's “Ruzi Ravshan” (19th century), Abul Qasim Muhtaram Shervani's “Akhtare tobon” (XIX century), Mahmud Mirza's “Naqli Majlis” (XIX century), Muhammad Zehni Afandi's “Mashohir un-niso fi-l-Islam” (XIX century), Muhammad Hasankhan's “Hayroti Hasan” (XIX century), Rizouddin bin Fakhridin's “Mashxur khotunlar” (20th century), Keshovarz Sadr's “Az Robiya to Parvin” (20th century), Muhammad Hasan Rajabiy's “Mashohire zanone Ironi va porsiiiguy” (20th century), Moga Rakhmoni's “Pardaneshinone suhanguy” (20th century).

The subject of the study is to highlight the traditional and innovational ways of Turkish and Persian tadkirats dedicated to women.

Research methods. Methods of description, classification, complex analysis, comparative-historical and statistical analysis were used to cover the topic of the dissertation.

The scientific novelty of the research includes:

12 tadkirats created in the XIX century and 7 tadkirats created in the XX century were analyzed for the first time from the point of view of literature and the works of women like Orzu Samarkandiy, Ruqiyabonu, Sito un-niso, Iffatiy, Davlat, Ofoq Begim Jaloir, Podshoh Khotun, Mehriy, Mahastiy, Kavkab, Ismat Begim were brought into scientific circulation;

On the basis of a comparative study of a total of 24 tadjirats, data on about 200 women were summarized in 14 diagrams and 11 tables, and shortcomings were identified in the names of some poetesses;

The stages of formation and development of tadjirats in Turkish and Persian dedicated to women in Eastern literature, the specific features of each stage are revealed on the basis of examples;

It has been scientifically proven through examples that in the Turkish and Persian tadjirats dedicated to women, the approach to the classical tradition based on the criteria of individual creative thinking served as the basis for artistic content;

The practical results of the research are as follows:

The mention of poetesses who wrote in Persian in medieval literature was studied, the place of tradition in the tadjirats dedicated to women was determined, and the criteria of innovation were defined;

The names of the Timurid princesses and writers of Movaraunnahr were restored through Persian tadjirats. Their poems have been translated and analyzed, proving that the arts are a leading poetic tool in the realization of the creative goal;

The classical images used in the tadjirats dedicated to women have been classified and the principles of their interpretation have been scientifically proven;

During the analysis of tadjirats in Turkish and Persian the evolution of classical art genres and the factors of renewal in them have been proven;

New information has been provided about writers and poetesses of non-Persian origin, such as Lutf Ali Ozar from Bukhara, Muhammad Gupomuiy from Arabia, Rozia Sultan Begim, Fatima Som, Vazir un-niso Begim, Humo from India.

The reliability of the results of the research is determined by a detailed study of the genre of tazkira in the classical literature of the East, the scientific and theoretical views of Uzbek and foreign scholars on tazkira dedicated to women, the study of primary sources, in particular, 10 tadjirat manuscripts and lithographs kept at the Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhan Beruni of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, the prove of discussed materials through scientific methods, the drawing of scientific-theoretical conclusions on tradition and innovation in Turkic and Persian tadjirats.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the research is determined by the first special interpretation of the issues of tradition and innovation in the tadjirats dedicated to women in the literature of the XV-XX centuries, research results, methods of analysis, scientific conclusions, comparative literature, important role in the conduct of scientific research in the field of comparative linguistics, in the study of women's creativity mentioned in the Turkic and Persian tadjirats.

The practical significance of the research results is explained by the fact that the results and conclusions of the dissertation can be used in the creation of textbooks and manuals for universities on such subjects as “History of Uzbek literature”, “Poetics of the literary text”, enriching the content of lectures and seminars,

conducting research on the history of Uzbek and Persian classical literature, and writing monographs.

Implementation of research results. Based on the scientific results obtained on a study of tradition and innovation in tadbirkorats devoted to women in the literature of the XV and XX centuries:

Scientific information about the artists whose names are mentioned in the Turkic and Persian tadbirkorats dedicated to women in the Eastern literature of the XV-XX centuries was used in the A-1-117 “Description of philological manuscripts in the (main) fund of the Center of Oriental Manuscripts named after Abu Rayhon Beruni under the Tashkent State Institute of Oriental Studies” (2015-2017) practical project (Reference of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, August 14, 2020, №3 / 1255-1649). As a result, the literary environment of the XV and XX centuries in Herat was clarified through tadbirkorats, which became the basis for the identification of biographical information about dozens of unnamed poets;

From the scientific-theoretical conclusions on the scope of classical images used in literary impact, art science and tadbirkorats dedicated to women were used in the preparation of the lecture materials and conference program with the topic of “Language is a mirror of the nation” organized by the Committee on International Relations and Friendship with Foreign Countries under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan and the Tajik National Cultural Center of the Republic (Reference №01-72 of the Republican Tajik National Cultural Center of October 9, 2019). As a result, it has served as a useful scientific material for Uzbekistan to achieve scientific, spiritual and cultural prospects with foreign countries;

From the scientific conclusions on tadbirkorats devoted to women in the literature of the XV-XX centuries: tradition and innovation were used in the preparation of the script of the sciene “Yoshlar mehmonxonasi” (The guest room of the youth) in program of “Oqshomga qadar” (Until the evening) on the TV and radio channel “Yoshlar” of the National Television and Radio Company of Uzbekistan. (Reference №14-03-393 of the National Television and Radio Company of Uzbekistan “Yoshlar” TV and Radio Channel dated November 12, 2019) As a result, radio broadcasts have been enriched with scientific and theoretical information, and their scientific and educational level has increased.

Approbation of research results. The results of the research were discussed at 12 scientific and practical conferences, including 4 international and 8 national scientific and practical conferences.

Publication of research results. 18 scientific papers on the topic of the dissertation have been published, a total of six, that is, five of which is in national and 1 of which is in international journals advised for publication by Scientific publications of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

The structure and scope of the research. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references, and the total volume of the research is 181 pages.

THE MAIN CONTENT OF DISSERTATION

The introductory part is based on the relevance and necessity of the topic, defines the goals, objectives, object, subject and methods of research, determines the compliance of the dissertation with the priorities of science and technology development of the Republic of Uzbekistan; the scientific novelty and practical results of the research are described, the reliability of the research results, their theoretical and practical significance are proved. Information on the implementation of research results in practice, approbation of the work, results, published works and the structure and scope of the dissertation have been given.

The first chapter of the dissertation, entitled **“Scientific and theoretical foundations of tadkirat writing dedicated to women”** consists of two chapters. The first chapter is entitled “Formation and development of the tradition of tadkirat writing in the East”, which deals with the emergence of tadkirats dedicated to women in the classical literature of the East, it also includes information about the initial tadkirat writers who created tadkirats devoted to women and the types of tadkirats.

Tadkirats serve as a unique genre of literary criticism in the creation of the history of national and closely related literature, in the study of the literary environment of a particular period, in the study of individual literary figures and works.

Tadkirat is derived from the Arabic word «zīkr», which means a notebook of remembrance. Tadkirat also means “to remember”, “to keep in mind”, “monument”¹², and was used in all Persian literary sources before the Safavid period, in the sense of the word, a monument, remembrance, and memorization. In Uzbek literature, poetic and prose collections they are called “bayoz”, “gulchin”, “saylanma”, “devon” and “tadkirat”. Gradually, the word tazkira was used in the sense of “Poets' tadkirat” (monument of poets), which gives examples of the creative work of poets from their origins, and is still preserved in this sense today. The tadkirat writer tries to combine artistic pieces (dhikr (prose), poetic pieces (poetry)) with a clear goal in mind. In the Tadkirat, every work of art is highly valued, regardless of their historical, political and social significance, that is, it is considered, first of all, as a literary work. In the literature of the classical period, this tradition began to develop very rapidly, as a result of which literary collections were compiled, which included excerpts from the works of several artists. It was these collections that later led to the emergence of the tadkirat genre¹³. Tazkirs were first written in Eastern literature in the tenth century and underwent various changes in form and content during their development. In particular, philosophical tadkirats “Tadkirat ul-Avliyo” (تذکره اولیا), historical tadkirats “Tabaqoti Akbari” (طبقات اکبری), treatise tadkirats “Bahoriston” (بهارستان), bayaz tadkirats “Tuhfat ul-Habib” (تحفة الحبيب), translated tadkirats “Latoyifnoma” (لطائف نامه), masnavi tadkirats, humorous tadkirats “Tazkirayi oshkushkiyon” (تذکره آشکشکیان), descriptive tadkirats “Ahvol va asore naqqoshone qadamiyi Iron” (احوال و آثار نقاشان قدیم ایران), tadkirat on calligraphy

¹² Look at تذکره Arabic «ذکر» . Dehkhudro. Persian to Persian dictionary. P. 123.

¹³ Sulaymonova H. Abu Mansur “Saalibi's Kanzu-l-kuttab” tadkirat and its textual research. The abstract of dissertation. Tashkent-2020. P.11.

“Zaynab Sultan” (“کتابتها بنت مقصود علی، زینب سلطان”) were created. The following tadhkirats from different periods were involved and analyzed in the research:

1. The tadhkirat from XVI century – one
2. The tadhkirat from XVII century – two
3. The tadhkirat from XVIII century – two
4. The tadhkirat from XIX century – twelve
5. The tadhkirat from XX century – seven

In 5 of the mentioned works, the mention of women is given as a separate chapter, and in 19 of them in alphabetical order. Basically, in the tadhkirats created in the XVII-XVIII centuries, the description of women is given separately, most of the tadhkirats created in the XIX-XX centuries there is a use of the alphabetical order, retaining the traditional style.

The tadhkirat has a wide range of topics, including mythological and historical events, personalities, philosophical views and fine arts, information on people of literature and poetry is given. Tadhkirat is the most important source in determining the types of art of poetry, in distinguishing the poet's work, as well as in the form of indicator of socio-cultural life.

On the genre of tazkira in classical Persian literature, Sayyid Shafi'i in his scientific article “Another piece of literary tadhkirats” puts forward interesting ideas about the structure, composition and essence of tadhkirat, their theme, reasons for writing, forms of tazkira, style of writing tazkira by poets and classifies according to the content and form and proves each type with examples.

The tradition of writing tazkira dedicated to women began in the XII century in Arabic literature and in the XV century in Persian literature¹⁴.

The second chapter of Chapter I is entitled “Composition of tadhkirats dedicated to women.” It analyzed 24 tadhkirats, all of which were not only for women, but also for men, and here the names of women have been sorted out. The tadhkirats, which are dedicated to male poets but contain women's commentaries, contain a total of 156 women's mention and there is a visual illustration on the number of verses of their poems based on diagrams and tables. For example, on the basis of the following diagrams, we can draw a comparative analysis of the differences between the two tadhkirats, which are devoted to men, but also mention women among them. These explanations correspond to the typical situation of comparable situations, a place and a time, in which literary events are compared.

Diagram 1. The tadhkirat of “Natoyij ul-afkor”

احمد گلچین معانی، تاریخ تذکره های فارسی، ج ۱. تهران ۱۳۶۳ ش ۱۴
قدس رضوی. کاروان هند. تهران: انتشارات آستان. ۱۳۶۹

The mention of women and the number of their verses in the tadjirat of "Natoyij ul-afkor"

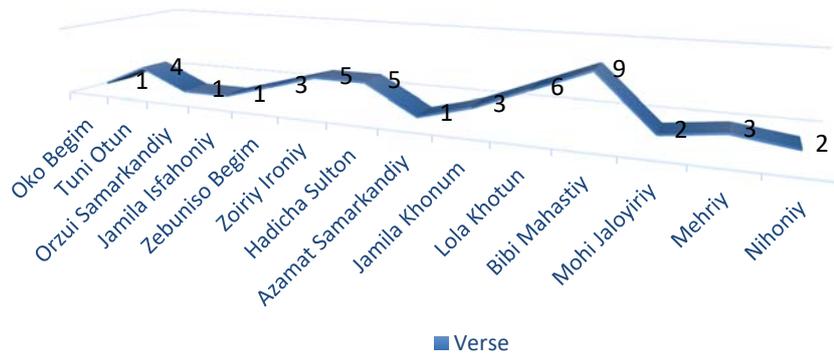
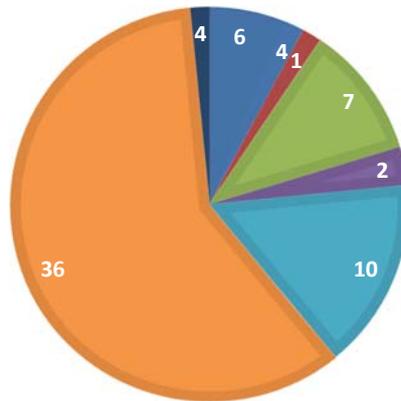

Diagram 2. The tadjirat of "Otashkade"

THE NAME OF WOMEN AND THE NUMBER OF VERSES THEY CREATED IN THE TADKIRAT OF "OTASHKADE"

■ Oisha ■ Iffatiy ■ Ismatiy ■ Lola Khotun ■ Mutriba ■ Mehriy ■ Mahastiy ■ Nurjahon Begim

In all the tadjirats we have studied, 3004 women are mentioned, but this amount is not clear, because in the tadjirats the names of women such as Aisha, Ofaq Begim Jaloyir, Iffatiy, Ismatiy, Tuni Otuni are repeated over and over again. In addition to poets, these sources contain interesting historical information about famous calligraphers (Khurshidkulloh Khotun, Maryam Bonu, Humo Naqqosh, Golin Khanum, Shod Mulk, Gavharshod, Maryam Noyini), musicologists and singers (Mahasti, Zuhra, singer-Moh Laqo), hadith scholars (Umm Ahmad, Umm Kolsun Qazvini, Fatima Tabari, Fatima Kashani, Qamar Sito Hasanobodi), dancers (Shahi, Bedili Hiyaboni), teachers (Ruboba Khonum, Ruboba Mar'ashi, Sito uniso), painters (Kamoliddin Behzod's apprentice Sahifa Bonu, Ruqiya, Nodira Bonu, Miskina during the reign of King Jahangir), linguists (Zeygar Khonim), women rulers who took part in public administration (Podshoh Hotun, Nur Jahan Begim). In particular, the mastery of Mahasti as a rubaiy writer, musicologist, singer in the

V century (AH), the unique facts about the ruling women known as Podshoh Khatun of Kerman in the VII century and Jahon Malak Hotun in VIII century have survived to the present day only due to the tadkirats.

In compiling the tadkirats, it was found that the authors gave the names of the writers in alphabetical order, by geographical regions, and in chronological order.

Chapter II of the dissertation is entitled **“Interpretation of the work of Persian poets in the tadkirats devoted to women in the literature of the XV-XX centuries”** and consists of three chapters. In the first chapter, a comparative study of the tadkirat of “Javohir ul-ajoyib” and “Majolis un-nafois” was conducted. A comparison of Alisher Navoi's “Majolis un-nafois” and Fakhri Hiravi's “Javohir ul-ajoyib” reveals that Fakhri Hiravi continued the creative school Alisher Navoi using style.

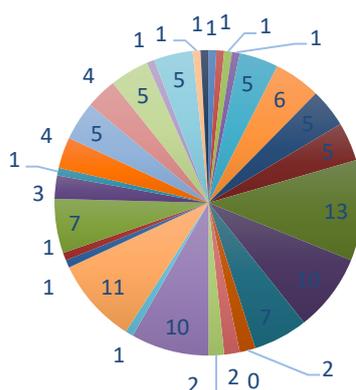
The tadkirat of “Javohir ul-ajoyib” is the first tadkirat dedicated to women in Persian literature and serves as an important source for other tadkira writers. The preface to the tadkirat on “Javohir ul-ajoyib” begins with the praise of Allah and the blessings of the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) in accordance with the traditions of etiquette. It then goes on to describe the reason for writing the book, followed by a poem about the names of kings who lived in Iranian history, such as Rustam and Isfandiyar, the legendary figures who became the heroes of the “Shahnameh”. By quoting talmehs in the poem, it enhances the status of the work, its historical significance, and at the same time ensures that it is readable and interesting.

Fakhriy cites the mention of 31 poetesses and examples of poems written by them. There are 10 bakhri qofiya, 2 qasida, 1 verse, 24 matla', 11 rubais, 9 ghazals, 1 nazm (rhyme), 3 qit'a, 21 responsive (javobiya), 8 verses in the Tadkirat, a total of 90 poetic pieces (rhyme), 350 verses. It is possible to see in them the qualities of femininity, ingenuity, wisdom, intelligence, diligence and justice. Most of them are poems of a romantic and didactic nature. There are many responsives (javobiya) in the work, which are of great importance in terms of their content.

The information has been given in the form of a brief diagram below.

Diagram 3. The tadkirat of “Javohir ul-ajoyib”

The number of women and verses in “جواهر العجايب”

The Turkic poem of Moghul Khonum in the tadjirat of “Javohir ul-ajoyib” and the comments of Bibi Orzuiy Samarkandiy, Duhtari Qozi Samarkandiy, Zaifiy and Podshoh Khotun from Samarkand and Khorezm added to the value of the work. In the course of the study, the data on Mehriy, Bedili and Bicha Munajjima, three women whose names have been mentioned in “Majolis un-nafois” and “Javohir ul-ajoyib”, were analyzed by comparative method.

The second chapter is entitled “Comparative-typological study of tadjirats of “Tazkirat ul-Khawatin”, “Hayroti Hasan”, “Mashohir un-niso fi-l-Islam” and in this chapter the similarities and differences of the tadjirats have been compared. In the course of this research, it became clear that each work was of great importance for the history and development of literature as an independent work. “Tazkirat ul-Khavotin” describes the role of women of different nationalities, including Persians, Turkic, Arabs, Indians and women of different professions in society, their position in social life, in a simple and fluent language for the reader. A large literary heritage in the tadjirats, however, has not yet been fully explored. The poetic passages included in each tadjirat are significant for their high artistry, in which the means of artistic representation are skillfully used. A comparative analysis of the mention and poetic passages of Zebuniso, Hijobiy, Nihonit, and Oga Dust is given in tabular form. The composition of tadjirats of “Tazkirat ul-Khavotin”, “Hayroti Hasan”, “Mashohir un-Nisa fi-l-Islam” is explained according to their structure.

The third chapter is entitled “Description of the social-historical environment and women's creativity in Moga Rahmoni's tadjirat “Pardaneshinone suhangoy”. “Pardaneshinone Suhangoy” which covers the timespan of eight centuries by Afghan writer Moga Rahmoni, who was first involved in creative research, contains information about the system of government in Movarounnahr, Iran, Afghanistan, and India. This tadjira is an important source in the study of issues related to the Baburid period and the role of princesses in public policy and literature. The information provided by Moga Rahmoni serves as an important source in covering the reforms carried out to improve the governance of the period, and in evaluating the poetry and art of the period under study. In her tadjirat, Moga Rahmoni focuses on the Baburids, mainly on the life and work of Akbarshah, Jahangir Mirza, Shah Jahan, and the queens of that period, Gulbadan Begim, Nurjahon Begim, and Zebunniso Begim. In turn, the tadjirat of “Pardaneshinone suhangoy” is very valuable in studying the role of Baburi and Timurid princesses in public policy. The fifth chapter of the tadjirat is enriched with interesting factual information about poetesses belong to the unknown period of time by Moga Rahmani. This chapter contains 22 poems, 4 ghazals, 9 fards, 7 verses, 4 rubais and one matla by 37 poetesses. In this chapter, we have compared the works of Ismatiy, Orzuiy and a woman named Davlat from Samarkand with the information in other tadjirats, and for the first time put them into scientific circulation on a tabular basis.

The third chapter of the dissertation is entitled **“Poetic features of tadjirats dedicated to women in the literature of the XV-XX centuries”** and consists of two paragraphs. In the first paragraph, entitled “the mention of the Timurid and Baburid princesses in the Tadjirats”, it is possible to see that the mention of the Timurid and Baburid princesses is present in a number of tadjirats. The names of Saroy Mulk Khonum, Kutlug Nigor Khonum, Zebuniso, Nurjahon Begim, Gulbadan Begim are well known and popular in the history of literature. We have scientifically used the names of Sakina Bonu, Fakhrijahon Begim, Habiba Begim, Masuma Sultan Begim, Fakhr un-niso Nisoiy (diagram 4). This chapter contains information about Nurjahon Begim, Babur's grandmother Eson Davlat Begim, Khonzoda Turbatiy, Jahon Oro Begim, Rukiya Bonu, the female artist of the Baburid kingdom Ruqiya Bonu, and excerpts from her miniature, as well as Sito un-niso Begim who was promoted from a teacher to a sealer, how quick responsive had Dilorom, Fano un-niso, Hayot-un-niso been, the wives of King Jahongir, it further contains information about Jonon Begim, who wrote the commentary on the Holy Qur'an, Salima Begim, who was confused by Zebuniso under the pseudonym “Mahfiy”, and the facts on perfume she invented for her husband which has survived until our time through tadjirats and historical works.

Diagram 4. Temurid and Baburid princesses.

**TEMURID AND BABURID PRINCESSES AND THEIR NADIMADS
MENTIONED IN TADKIRATS**

- The Queen Saroy Mulk Khonim (Amir Temur's wife)
- Hadicha Sulton Begim (Babur's aunt)
- Feruza Begim (Umar Sheikh Mirzo's mother)
- Eson Davlat Begim (Babur's grandmother)
- Fakhri Jahon Begim (Babur's aunt)
- Kutlugh Nigorkhonim (Babur's mother)
- Khonzoda Begim (Umar Sheikh Mirzo's daughter, Babur's sister)
- Mohim Begim (Babur's wife)
- Ma'suma Sulton Begim (Babur's wife)
- Gulrukh Begim (Babur's wife)
- Dildor Begim (Babur's wife)
- Fakhr un-niso (Babur's senior daughter)
- Mehrjon Begim (Babur and Mohim Begim's daughter)
- Eson Davlat Begim (Babur and Mohim Begim's daughter)
- Ma'suma Sulton Begim (Babur and Ma'suma's daughter)
- Gulbadab Begim (Babur and Dildor Begim's daughter)
- Gulrang Begim (Babur and Dildor Begim's daughter)
- Gulchehra Begim (Babur and Dildor Begim's daughter)
- Dilorom (King Jahongir's wife)
- Mehr un-niso Nurjahon Begim (King Jahongir's wife)
- Hayot un-niso Begim (King Jahangir's wife)
- Arjumand Bonu Begim (Shah Jahan's wife)
- Akbar Obodiy (Shah Jahan's wife)
- Adham Botu (King Muhammad's wife)
- Oromjon Begim (Sultan Muhammad Mirzo's wife)
- Shahruxh Temur's wife Parizod Khonum
- Kandahor Begim (Jahangir Padshah's wife)
- Fano un-niso (Jahangir Padshah's wife)
- Ruqiyya Bonu (The artist of Baburid Palace, the teacher of princesses)
- Zubaydat un-niso (Avrangzeb's daughter)
- Zebuniso Begim (Avrangzeb's senior daughter)
- Zaynab Begim (Avrangzeb's daughter, the wife of a doctor)
- Zaynat un-niso (Avrangzeb's daughter)
- Sito un-niso Khonum (Baburid princesses' teacher)
- Salima Begim (Gulruh Begim's daughter)
- Shodmulk (Khalil Sulton's wife)
- Fahr un-niso Nisoiy (The descendant of Amir Temur, Amir Yodgor's daughter)
- Khonzoda Turbatiy (The descendant of Amir Temur, Amir Yodgor's daughter)
- Jahon Sulton Begim (Humoyun Mirzo's daughter)
- Gavharshod Begim (Shohuh Mirzo's wife)
- Jahon Oro Begim (Shoh Jahon's daughter)
- Hamida Bonu Begim (Akbar Padishah's mother)
- Bibi Davlat Shoh (Akbar Padishah's wife)
- Beka Begim (Humoyun's wife)
- Akika Sulton Begim (Humoyun's daughter)
- Oisha Sulton Begim (Kamron Mirzo's daughter)
- Muhtaram Khonum (Kamron Mirzo's wife)
- Orombonu Begim (Akbar Podishah's daughter)
- Janon Begim (The women who refused Shah Jahan)
- Habiba Begim (Babur's granddaughter)
- Sulton un-niso Begim (Babur's greatdaughter)
- Sakina Bonu (Babur's granddaughter)
- Ruqiya Sulton Begim (Babur's granddaughter)

On the basis of selected tazkiras, 33 poetesses such as Isman Davlat, Bobujon, Zuhra Begim Oga, Kamol Samarkandi (Table 1) lived in Samarkand, Bukhara,

Khorezm, Herat, Andijan, Kabul, Badakhshan, Kokand, Khojand from the Middle Ages to the XX century have been gathered.

Table 1. The women of Movarounnahr whose names were mentioned in the tadkirats

Otuniy	Hirof
Orzuiy Samarkandiy	Samarkand
Ofoq Begim Jaloyir	Hirof
Babuvjon	Kabul
Bibi Otun	Samarkand
Bibi Bediliy	Hirof
Bibi Sangi	Kabul
Bibi Olam Khurosoniy	Khuroson
Bibi Khiraviy	Hirof
Oisha Afgon	Hirof
Pari Badakhshiy	Badakhshon
Turkon Khotun	Khorezm
Khayot Khiraviy	Hirof
Khon Sulton	Khorezm
Duhtar	Hirof
Dilshodi Burno	Khukan (Kokand)
Davlat Samarkandiy	Samarkand
Zuhra Begim Ogo	Samarkand
Ziboyi Khujkandiy	Khujand
Oisha Samarkandiy	Samarkand
Ismat	Samarkand
Iffatiy	Samarkand
Fozila Samarkandiy	Samarkand
Fotima	Samarkand
Firdavs Mutriba	Samarkand
Kamol Samarkandiy	Samarkand
Gavhar	Kabul
Mahzuna Khukandiy	Kokand
Maknuna-Nodira	Kokand
Muattarkhon	Khujand –Jizzakh
Muazzamkhon	Khujand Jizzakh
Munira	Bukhara

In the tadkirats, the names of women are often interpreted differently, for example, Ofoq Begim Jaloyir is mentioned in the tadkirats as Ofoq Begim, Ogo Beka, Aqa Beka, Opoq Beka and Bigi or Tuni Otun, and in some tadkirats as Otun, Bibi Otun, Tuni, Otun.

Tadkirats report that among women there were also linguists, Sufis, calligraphers, painters, teachers, wise rulers who were actively involved in public administration, scholars of religion, history and literature, and poetesses. In

particular, the services of a number of Timurid and Baburid princesses in the construction of madrassas and other buildings are a clear example of this, so women's creativity is a task that deserves special study.

In the second paragraph, entitled “The Art of Poetry in the Tadkirats,” the authors make effective use of the poetic arts used in medieval Persian literature to express the works of life vividly and artistically in the poetic passages quoted in the tadkirats. The poetic passages contain dozens of poetic arts, such as tasbeh, ruju, radd, istiora, tajnis, tansiq as-sifat, kinoya, savolu-javob, tashxis, talmeh, tazod, husni matla', mubolaga, igroq, laff and nashr, which are considered to be of high artistic value. In addition, the verbal subtlety of the verses, lines, and stokes ensured the attractiveness of the tadkirats.

We can witness that women’s inner experiences, feelings, all the adventures they have experienced are reflected. As we analyze the poems of the poetesses, we hear the murmurs and regrets of life. However, these poetic passages, rich in poetic art, which is why they did not remain in the pages of history, and we tried to extract at least a part of them as a result of our research. In this chapter, we have given examples of creative work of Uzbek poetesses such as Ofoq Begim, Davlat Samarkandiy, Khan Sultan, Fotima Samarkandiy, Muazzamkhan, Munira, Nodira, Kamol Samarkandiy, Dilshodi Burno along with Saida Begim, Tuni Otuniy, Mehri, Zaifi and Mahasti.

CONCLUSION

The study and scientific research of traditional and innovative issues in the tadkirats devoted to women in the XV-XX centuries allowed us to draw the following conclusions:

1. Tadkirat writing has a long tradition in Eastern literature, and from the earliest times to the present day, the tadkirats created have been renewed, expanded and changed in terms of scope and compositional structure, while maintaining the tradition.

2. The study of 24 tadkirats written specifically dedicated to women in the XV and XX centuries and mentioning women's names showed that not only creative women, but also rulers, calligraphers, painters, Sufis, musicologists and singers emerged in the history of Eastern women.

3. In the initial tadkirats, women's names were often given with their nicknames and pseudonym along with adding the words like (Amina bint Ali, Asma bint Muhammad, Hohare Mavlavi Rahim Isfahani, Qozi Samarkandiy qizi, Dukhtari Qazviniy, Ogo Begim, Ogoyi, Oqa Dust, Dukhtari Darvish Qiyom Sabzevori, Malika Zahira Bibris, etc.), binti, zavji, qizi (the daughter of...), onasi (the mother of...), or the names of their spouses, brothers, fathers, or their hometowns (Begim Dehlavi, Kamol Samarkandiy, Khadicha Nishopuriy, Orzu Samarkandiy, etc.).

4. It is possible to say based on 14 diagrams and 11 tables compiled in the course of the study that the mention of women in the analyzed tadkirats is often limited to the descriptions in the first tadkirats, if any woman was alive in the author's time, then the work was enriched with new information.

5. In the process of comparing the comments mentioned in the tadjirats, the author's names were changed, verses were dropped, errors in words, differences were identified. Also, the interpretation of a female name under two names (for example, Nurjahon Begim Mehruniso, one of the Timurid princesses, is sometimes described by the authors as two people, or a woman named Ziba'i is described as a male poet in the "Majolis un-nafois") has caused different misunderstandings.

6. The life and work of Ofoq begim Jaloyir ("Tadjirat ul-Khawatin"), Mogul Khanum ("Javohir ul-ajoyib"; we did not observe this woman's mention in other tadjirats), Bibi Orzui Samarkandiy ("Natoyij ul-afkor"), Dukhtari Qozi Samarkandiy ("Subhi Gulshan"), Zaifiy ("Sha'mi Anjuman"), Podshoh Khotun ("Arofat ul-oshiqin"), Bediliy Hiyoboniy ("Ruzi ravshan"), Oisha Samarkandiy ("Otashkade"), Khonzoda Turbatiy ("Hadiqai ishrat"), Fakhr un-nisa ("Az Robiya to Parvin") are poorly studied, and their introduction into scientific circulation plays an important role in enriching the history of literature with new materials.

7. Afghan writer Moga Rahmoni's tadjirat "Pardaneshinone sukhangoy", which has been analyzed in the dissertation for the first time, provides information about the poetesses who lived and worked during eight centuries, and is considered as a mature example of modern tadjirat.

8. The activity of the Timurid and Baburid dynasties in Movarounnahr and India is clearly shown in the tadjirat of "Pardaneshinone sukhangoy". The fifth chapter of the tadjirat mentions 37 poets, such as Oisha Samarkandiy, Ismatiy Samarkandiy, Latif, Dukhtar, Zulayho, Rayhona Majnuna, whose information about the age, time, life and work is unknown, and the ninety-seven-verse-long poetic piece does not only introduce new names, but also evokes an idea of the environment in they lived along with being a vast literary source.

9. The tadjirats which describe women such as Orazjon Begim, Parirukh, Khonzoda Turbatiy, Ruqiya Bonu, Zaynab Begim, Zaynat un-niso Begim, Salima Begim, Fakhr un-niso Begim, Fano un-niso Begim, Kavdu Chin, Esan Davlat Begim of the Timurid and Baburi dynasties are of scientific and theoretical value in determining the position of princesses in public policy.

10. Genres such as ghazal, rubai, badiha, qasida, muhammas prevailed in the works of women mentioned in the tadjirats, and in the poetic image poetic arts such as tazad, talmeh, iyham, irsol ul-marsal, tajahuli orifona, istiora, tajnis, tanosub, takror, savolu-javob, ishtiyoq, tardi aks, laff and nashr were used skillfully.

**РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНОЙ
СТЕПЕНИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 ПРИ ТАШКЕНТСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И
ЛИТЕРАТУРЫ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

ТУЙЧИЕВА ОЙДИН САЙФУЛЛАЕВНА

**ТАЗКИРА, ПОСВЯЩЕННЫЕ ЖЕНЩИНАМ, В ЛИТЕРАТУРЕ XV-XX
ВЕКОВ: ТРАДИЦИОННОСТЬ И НОВАТОРСТВО
(НА ОСНОВЕ УЗБЕКСКИХ И ПЕРСИДСКИХ МАТЕРИАЛОВ)**

**10.00.06– Сравнительное литературоведение, сопоставительное
языкознание и переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам**

Ташкент –2021

УДК: 82.091(=512.133)(=221.1)-055.2 (043.3)

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам была зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за В.2020.1.PhD/Fil 1169

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекском, русском, английском (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (www.navoiy-uni.uz) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель:

Сотиболдиева Сарвиноз Рузиевна

доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Жумакул Хамроев

доктор филологических наук, профессор

Ахмадкул Куронбеков

доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация:

Институт узбекского языка, литературы и фольклора Академии наук Республики Узбекистана

Защита диссертации состоится «19» мая 2021 года в 10,00 часов на заседании Разового Научного совета по присуждению ученой степени DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажига, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz) e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои (зарегистрирован за № 829). (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажига, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Автореферат диссертации разослан «24» апреля 2021 года.
(Реестр протокола рассылки № 1 от «24» апр. 2021 года).

Ш.С. Сирожидинов

Председатель Разового Научного совета по присуждению ученых степеней, д.филол.н., профессор

К.У. Пардаев
Ученый секретарь Разового Научного совета по присуждению ученых степеней, д.филол.н.

С.Х. Мухамедова
Председатель Разового научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, д.филол.н., профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Актуальность и востребованность темы диссертации. Изучение роли женщины в мировой цивилизации стало еще более актуальным в первые десятилетия XXI века. В то время, когда статус, права и гендерные вопросы женщин в обществе поднимались до уровня государственной политики, продолжался процесс всестороннего изучения и введение в научное обращение рукописных источников, отражающих деятельность талантливых женщин в истории, живших и занимавшихся творчеством.

В мировом востоковедении изучение тазкира, написанных на тюркском и персидском языках в монографическом плане, всегда являлось одним из приоритетов направления и считалось важным вопросом. В частности, генезис тазкира в тюркских и персидских языках, этапы развития и вопросы традиции и новаторства в них, монографическое описание тюркских и персидских тазкира, посвященных женщинам, изучение деятельности творческих женщин, упомянутых в тазкира и лингвистический анализ послужат основными факторами в сохранении классического литературного наследия. В особенности, сравнительное изучение трактатов о женщинах, хранящихся в рукописных фондах разных стран, дает возможность ознакомиться с ценной информацией о социально-культурных условиях, литературных процессах, роли творческих женщин и их образе жизни в этом периоде.

Объектом исследования являются тазкира «Джавохир ул-ажойиб» Фахри Хирави (XVI век), «Мирот ул-хаёл» Амира Шералихана Луди (XVII век), «Ароват ул-ошик'ин» Такиддина Мухаммада бин Мухаммада Авхади (XVII век), «Оташкаде» Лутф Алибека Озар (XVIII век), «Тазкират ул-хавотин» Мухаммада Рофе Малик-ул Кутгуба (XVIII), «Наштари ишк» Хусейнкулихана Азима Абади (XIX век), «Натойидж ул-афкор» Мухаммада Кудратуллаха Гупомуда (XIX век), «Шами Анджуман» Саид Мухаммада Сиддик Баходира бин Хасан бин Хусейн Бухари (XIX век), «Субхи Гулшан» Саид Али Хасанхана (XIX век), «Нигористони Сухан» Саид Нур Хасанхана (XIX век), «Рузи Равшан» Мухаммада Музаффара Хусейна (XIX век), «Ахтаре тобон» Абул Касима Мухтарам Шервони (XIX век), «Накли маджлис» Махмуда Мирза (XIX век), «Машохир ун-нисо фи-л-ислам» Мухаммада Зехни Эфенди (XIX век), «Хайроти Хасан» Мухаммада Хасанхан (XIX век), «Машхур хотунлар» Ризоуддина бин Фахриддина (XX век), «Аз Робия то Парвин» Кешоварза Садра (XX век), «Машохире заноне Ирони ва порсигуй» Мухаммада Хасана Раджаби (XX век), «Парданешиноне сухангуй» Моги Рахмони (XX век).

Научная новизна исследования заключается в следующем:

- впервые проанализированы 12 тазкира XIX века и 7 тазкира XX века, а также введены в научный оборот творческие произведения таких женщин, как Рукиябону, Сито ун-нисо, Иффатий, Давлат, Офок Бегим Жалоир, Подшоҳ Хотун, Мехрий, Махастий, Кавкаб, Исмат Бегим, Орзу Самаркандий;

- на основе сравнительного изучения 24 тазкира, были собраны сведения о 200 женщинах и объединены в 14 диаграмм и 11 таблиц, а также выявлены некоторые недостатки по поводу имен женщин в тазкира;

- описаны этапы формирования и развития тазкира о женщинах в тюркском и персидском языках в восточной литературе и примерами раскрыты особенности каждого этапа развития;

- научно обоснован подход к классической традиции, основанный на критериях индивидуального творческого мышления, который послужит основой художественного содержания тюркских и персидских тазкира о женщинах.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов, извлеченных из изучения традиций и новаторства в тазкире, посвященных женщинам, литературы XV-XX веков:

использованы научные сведения о творческих лицах, имена которых упомянуты в тазкира, посвященных женщинам, тюркских и персидских языках литературы XV-XX веков в научном проекте на тему – А-1-117 «Научное описание и каталогизация рукописей филологических сочинений (основного) фонда Центра восточных рукописей имени Абу Райхана Беруни при Ташкентском государственном институте Востоковедения» (справка Академии наук Республики Узбекистан, от 14 августа 2020 г., № 3 / 1255-1649). В результате, это послужило основой для внесения дополнительной ясности о литературной среде XV-XX веков Герата посредством тазкира, а также определением сведений биографического характера о десятках безымянных поэтов;

основываясь на объем классических образов, использованных в литературном влиянии и науке бадиа и в тазкира, посвященных женщинам и на научно-теоритическое заключение, работа послужила основой для подготовки материалов и программы конференции на тему «Язык - зеркало нации» (Til millat ko'z gusidir), организованной Комитетом по межнациональным отношениям и дружественным связям с зарубежными странами при Кабинете Министров Республики Узбекистан и Таджикским республиканским национальным культурным центром (справка Таджикского республиканского национального культурного центра №01-72 от 9 октября 2019 года). В результате он послужил полезным научным материалом для Узбекистана для достижения научных, духовных и культурных перспектив с зарубежными странами;

следуя научно-теоритическому заключению работы “Тазкира, посвященные женщинам, литературы XV-XX веков: традиции и новаторство” материалы были применены при подготовке сценария страницы «Гостиница Ёшлар» (Ёшлар мехмонхонаси), программы «До вечера» (Oqshomga qadar), транслируемая в телерадиоканале "Ёшлар" Национальной телерадиокомпании Узбекистана (справка №14-03-392 от 12 ноября 2019 года, Телерадиоканал "Ёшлар" Национальной телерадиокомпании Узбекистана).

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы, общий объем исследования составляет 179 страниц.

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works

I бўлим (I часть; I part)

1. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравий ва унинг «Равзат ус-салотин» тазкираси // Шарқшунослик. – Тошкент, 2006.-№1. Б. 56-58. (10.00.00; №8).
2. Туйчиева О. Равзат ус-салотин» тазкирасида Ироқ ва Рум султонлари таърифи // Шарқшунослик. - Тошкент, 2012.- №2. Б. 97-101. (10.00.00; №8).
3. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравий ижодининг ўрганилишига доир баъзи мулоҳазалар // Шарқ машъали. - Тошкент, 2012.-№ 2. Б.31-35. (10.00.00; №7).
4. Туйчиева О. “Жавохир ул-ажойиб” нинг уч гавҳари // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси. - Наманган, 2019.- №4. Б. 197-203. (10.00.00; №26).
5. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравий ғазалларининг бадиъати // Сўз санъати. – Тошкент, 2019.-№4. Б.115-121. (10.00.00; №31)
6. Tuuchieva.O. On poetesses mentioned in the memoir “RuzeRavshan” by Muhammad Muzaffar Hussein // Epra international journal of Research and Development (IJRD).-India Issue 5, Volume 5. Published May 5, 2020. – P. 427-432. ISSN: 24-55-7838 (Online). (Impact Factor: 7.001).
7. Туйчиева О. Види художественных средств изображения «радд» в газелях Фахрий Хирави // XXVII Международная научная конференция по источниковедению и историографии стран Азии и Африки. Локальное наследие и глобальная перспектива «Традиционализм» и «Революционализм» на Востоке. Тезисы докладов. - Санкт-Петербург, 2013.- С.333-334.
8. Туйчиева О. «Джавабир ал-аджайиб» как тазкире, посвященное женщинам-поэтессам // Санкт-Петербургский Государственный Университет, Вестник “Востоковедение Африканистика”, конференция в диалоге цивилизаций, XXV Международная конференция Источниковедение и историография стран Азии и Африки.- Санкт-Петербург, 2009. - С. 415.
9. Туйчиева О. Аёлларга бағишланган тазкираларнинг текстологик жиҳатлари // Буюк ипак йўлида умуминсоний ва миллий қадриятлар: тил, таълим ва маданият Халқаро илмий-амалий конференция. Самарқанд-Шанхай, 2019. Б.109-113.
10. Туйчиева О. Муҳаммад Қудратуллоҳ Гупомуининг “Натойиж ул-афкор” тазкирасида аёл ижодкорлар хусусида / Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар мавзусидаги конференция материаллари. - Тошкент, 2020. - № 16. Б. 191-193.

II бўлим (II часть; II part)

11. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравийнинг “Равзат ус-салотин” тазкирасидаги ҳинд султонлари ҳақида / Шарқшунослар анжумани. -Тошкент, 2009. - №2. Б.74-78.

12. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравий ғазалларида қўлланилган бадий санъатлар / Шарқ мамлакатлари адабиёти: ривожланиш тамойиллари, жанр ва услуб масалалари. Республика миқёсидаги илмий амалий анжуман. -Тошкент, 2012. Б.101-105.
13. Туйчиева О. “Равзат ус-салотин” да илк форс назми ривожига ҳисса қўшган султонлар ҳақида (Баҳромгур ва Рўдакий) / Шарқшунослар анжумани.- Тошкент, 2009. - №1. Б. 81-85.
14. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравийнинг шарқ аёллари хусусидаги тасаввури // Шарқ аёли: кеча ва бугун. Республика миқёсидаги илмий амалий анжуман.- Тошкент, 2013. - Б.150-152.
15. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравийнинг “Тухфат ул-Ҳабиб” баёзи ва икки ғазал таҳлили // Ёш шарқшуносларнинг академик Убайдулла Каримов номидаги X илмий-амалий конференцияси. - Тошкент, 2013.- Б. 178-180.
16. Туйчиева О. “Равзат ус-салотин” тазкирасининг муқаддимаси ва Фахрий нигоҳида юртимиз султону амирлари // Ёш шарқшуносларнинг академик Убайдулла Каримов номидаги XV илмий-амалий конференцияси.- Тошкент, 2018. - Б.145-148.
17. Туйчиева О. Фахрий Ҳиравийнинг таътабу яратиш маҳорати // Ўзбек тили иккинчи тил ва хорижий тил сифатида ўқитиш масалалари: муаммо, ечим, истиқболлар. Республика онлайн илмий-амалий анжуман. - Тошкент, 2020. - Б.196-203.
18. Туйчиева О. “Жавоҳир ул-ажойиб”дан тўрт ғазал шарҳи // VI Global science and innovations 2019: Central Asia. -Nur Sultan, 2019.- P.149-152.

Автореферат “Oltin bitiklar” журнали таҳририяти таҳриридан ўтказилди.